

Pål Hafstad Eggset

Mellom kornåker og langskip

Orknøyingen Svein Åsleivssons maktgrunnlag og
levesett, ca. 1130-1170

Masteroppgave i Lektorutdanningen i historie
Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl
Trondheim, november 2016

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Med denne oppgaven settes mest sannsynlig en sluttstrek for mine studier ved NTNU. Jeg har hatt mange lærerike år ved universitetet, og masteroppgaven er et siste produkt av prosessen som har forberedt meg på arbeidslivet. I så måte har denne oppgaven bidratt på flere vis. Masteroppgavearbeidet har lært meg mye om selvstendig arbeid, behandling av eldre kilder og historisk fordyping.

Å kunne lese er i læreplan for historie som fellesfag en grunnleggende ferdighet.¹ I løpet av de siste måneders arbeid, spesielt med sagalitteratur, har et grunnleggende fokus vært rettet mot å lese kilder og annen forskningslitteratur med et kritisk blikk. Ved å ta med dette fokuset inn i historieundervisningen kan elever få økt forståelse for hvordan ulike samfunnssyn kan påvirke historiske framstillinger. Det kan igjen påvirke deres historiebevissthet, og forhåpentligvis deres historiske interesse. Oppgavens tematikk berører i tillegg flere konkrete læringsmål innenfor læringsplanen. Jeg mener derfor at den kunnskapen jeg sitter igjen med etter høstens mange lange dager på lesesalen kan bidra til å øke min faglige tyngde og formidlingsevne innenfor sentrale deler av undervisningsfaget.

I forbindelse med arbeidet med masteroppgaven er det mange som fortjener en takk. Først og fremst må Randi B. Wærdahl nevnes for fantastisk oppfølging og god veiledning. Ditt målrettede fokus har vært avgjørende for at denne oppgaven er blitt til i løpet av et kort semester. Søster Siri må takkes for korrekturlesing. Det er på høy tid å innrømme at du er en bedre akademiker enn meg. Takk til medstudenter og venner for alle lunsjpauser og mye halvorganisert trening. Til slutt må en stor takk rettes til Maren, som har vært en viktig støttespiller og for å ha bidratt til at årene på lektorstudiet har gått smertefritt.

¹ Utdanningsforbundet, 2009

Forkortelser

OS Orknøyingenes saga

Svs Sverres saga

Innholdsfortegnelse

Forord.....	i
Kapittel 1 – Innledning.....	1
1.1 Emne.....	1
1.2 Forskningsstatus.....	2
1.3 Tilnærming og problemstillinger	4
1.4 Kildemateriale og metode	5
Kapittel 2 - Nettverk.....	9
2.1 Hushold.....	9
2.1.1 Orknøyene	10
2.1.2 Island og irskesjøområdet	10
2.2 Familie og ekteskap	11
2.2.1 Svein Åsleivssons familienettverk – opprinnelse og etterkommere.....	12
2.2.2 Island og irskesjøområdet	13
2.2.3 Ekteskap	14
2.3 Vennsforbindelser og politiske allianser	17
2.3.1 Høvdinger - horisontale forbindelser	18
2.3.2 Konger, jarler og bønder - vertikale forbindelser.....	20
2.4 Fostring.....	23
2.4.1 Sveins oppfostring av Håkon Haraldsson	24
2.4.2 Island og irskesjøområdet	26
2.5 Gjestebud og gavegivning	27
2.5.1 Svein Åsleivsson i gjestebud	27
2.5.2 Island	29
2.5.3 Gaver	29
2.6 Sammenfatning	31
Kapittel 3 - Økonomiske og politiske ressurser	33
3.1 Indre ressurser.....	34
3.1.1 Arv	35
3.1.2 Tilegnelse av eiendom gjennom ekteskap	36
3.1.3 Fiske.....	38
3.1.4 Jordbruk.....	40
3.1.5 Jordleie og landskyld	43
3.1.6 Viktigheten av indre ressurser.....	45
3.2 Ytre ressurser	46
3.2.1 Edelmetaller og inntekter fra pirat- og leiesoldatvirksomhet.....	46
3.2.2 Sjøveiens betydning for ytre ressurser.....	49

3.2.3 Viktigheten av ytre ressurser.....	51
3.3 Sammenfatning	54
Kapittel 4 - Svein Åsleivssons maktgrunnlag	55
Bibliografi	59

Kapittel 1 – Innledning

1.1 Emne

På 1100-tallet var det store samfunnsmessige omveltninger på Orknøyene. Store deler av de foregående århundrene hadde vært preget av et tradisjonelt høvdingesamfunn hvor jarlen eller jarlene utgjorde toppen av en relativt flat samfunnspyramide – med grunnlag i støtte fra høvdingene. Dette er en samfunnsmodell som kan anses som et idealisert vikingsamfunn,² hvor jarlen var den fremste av sine likemenn og styrte sammen med sine høvdinge. Mot slutten av 1100-tallet skjedde derimot store endringer da den norske kongemakten strammet inn grepet og overtok som sentralmakt. Kongen skilte seg ut fra jarlene ved at han hadde sin posisjon på Guds nåde og i stor grad styrte i samarbeid med et utskiftbart regjeringsorgan. Denne utviklingen skjedde riktignok ikke over natta.

I 1152 var det tre menn som bar tittelen jarl av Orknøyene, hvor samtlige ønsket å øke sin innflytelse på øyene. Det resulterte i et maktspill, hvor Svein Åsleivsson og de andre høvdingene stod sentralt og som hadde fatale konsekvenser for flere av de involverte. Ragnvald Kali Kolsson var en av to seirende parter i denne striden, og hans regjeringstid (1135-58) har til tross for maktpolitisk uro blitt påpekt som et kulturelt høydepunkt i Orknøyenes 1100-talls renessanse. Det innebar en gryende institusjonell vekst og et samfunn som følgelig «*ceased to be viking*».³ Dette står i kontrast til det tradisjonelle, vikinginspirerte høvdingesamfunnet som preget de foregående århundrene.

Orknøyenes rykte som vikingereir bæres på sin side videre av fortellingene om Svein Åsleivsson, en av de mektigste høvdingene på øyene: «*He was an echo, or more than an echo, of the older Viking world*».⁴ Svein var voldelig og uforutsigbar, bedrev piratvirksomhet og skiftet lojalitet svært raskt. Han hadde en egen flåte, militær hærskare og store eiendomsressurser, derav stor innflytelse og et utbredt maktgrunnlag. En høvding av Sveins støpning passer dårlig inn i et samfunn som tilsynelatende hadde tatt steget ut av vikingtiden.

Det er derfor interessant å se nærmere på om Orknøyene på midten av 1100-tallet fortsatt var et vikingsamfunn, eller om utviklingen hadde tatt en vending mot noe som i større grad var

² Beuermann, I. *Jarla Sogur Orkneyja*. I Steinsland, Sigurðsson m.fl. (Eds.). «Ideology and Power in the Viking and Middle Ages». Leiden: Brill, 2011, 150-151

³ Thomson, W. P. L., *The New History of Orkney*. Edinburgh: Bell & Bain Ltd., 2001, Crawford, B. E., *The Northern Earldoms. Orkney and Caithness from AD 870 to 1470*. Edinburgh: Birlinn Ltd., 2008, 101 og Crawford, B. E., *The Northern Earldoms. Orkney and Caithness from AD 870 to 1470*. Edinburgh: Birlinn Ltd., 2013, 215

⁴ Crawford, 2013, 173

preget av institusjonell utvikling og en gradvis sterkere sentralmakt.⁵ Samtidig er det av interesse å se nærmere på hvordan den samme utviklingen gjorde seg gjeldende for høvdingesjiktet i andre, nærliggende områder - som Island i nord og irskesjøområdet i sør-vest. Orknøyene og Island har tidligere blitt inkludert i det som blir omtalt som et «norrønt samfunn», og skal sammen med blant annet Norge ha inngått i en felles norrøn, kulturell sfære.⁶ Irskesjøområdet blir på tross av sin geografiske plassering og norske tilknytning sjeldnere sett i sammenheng med Orknøyene og det norrøne området forøvrig. Det er derfor naturlig å stille spørsmålsteget ved hva beretningene rundt Svein Åsleivsson kan si oss om det orknøyske samfunnet. Hadde det på midten av 1100-tallet utviklet seg bort fra det tradisjonelle høvdingesamfunnet, eller var det fremdeles en naturlig del av den kulturen som i stor grad preget Hebridene og Man?

Temaet i denne oppgaven er derfor Svein Åsleivssons levesett og maktgrunnlag. Jeg vil vise hvordan og i hvor stor grad han som høvding reflekterer et tradisjonelt, vikinginspirert høvdingesamfunn eller «noe annet». Som kjernen i sine vennskapsnettverk og med tilgang til store ressurser var det viktig for høvdingene å lykkes med sine politiske involveringer og sikre sitt maktgrunnlag. I kontekst med stormenns maktgrunnlag på Island og i irskesjøområdet kan Sveins skikkelse bidra til å identifisere lokale variasjoner, i tillegg til at vi kan få et mer helhetlig bilde av samfunnsutviklingen på Orknøyene.

1.2 Forskningsstatus

Litteratur som omhandler Orknøyene i perioden kretser oftest rundt jarlene. Likevel finnes enkelte undersøkelser som omhandler Svein Åsleivssons maktgrunnlag på 1100-tallet. Færre ser riktignok maktgrunnlag i kontekst med andre områder, som er en del av hensikten med denne oppgaven. Noen historikere har riktignok omtalt Sveins levesett i kortere deler av større bøker eller i artikler. Argumentasjonen som brukes når forfattere setter av plass til beskrivelse av Svein og hans handlinger dreier seg oftest om hans utypiske personlige trekk og vikinginspirerte levesett. Barbara Crawford og William P.L. Thomson er av de som siden årtusenskiftet har arbeidet mest med Orknøyenes historie.⁷ De konkluderer med at Svein var en motpol til Ragnvald Kali Kolssons (jarl fra 1135-58) person. Her får vi inntrykk av at Ragnvalds regjeringstid på mange måter var startskuddet for den institusjonelle veksten og en sterkere sentralmakt på øyene. Det gjorde han blant annet ved å fremme en sterkere kirkeorganisasjon,

⁵ I denne oppgaven er det jarlenes sentralmakt som er oppe til diskusjon. Kongemakten kom først virkelig på banen som sentralmakt på Orknøyene etter 1195. Se f. eks. Crawford, 2013, 238-276

⁶ Sigurðsson, J. V., *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax, 2008, 13-15

⁷ Thomson, 2008, Crawford, 2013, 173

initiere byggingen av St. Magnuskatedralen, underholde flere islandske lærde ved sitt hoff og dessuten være en utmerket poet selv. Denne utviklingen velger både Crawford og Thomson å kalle Orknøyenes 1100-tallsrenessanse.

På en annen side finnes de som ikke anser Svein Åsleivsson som like utypisk i sin tid. James Barrett og Ian Beuermann er blant disse. Barrett har viet en god del av sin arkeologiske karriere på å undersøke øysamfunn i Nord-Atlanteren, og i den sammenheng har han skrevet flere tekster som kombinerer historiske og arkeologiske funn. Blant dem er en kort biografi, «*Svein Asleifarson and 12th-century Orcadian society*»,⁸ og kapittelet «*The Pirate Fishermen: The Political Economy of a Medieval Maritime Society*», som er en del av en antologi.⁹ Sistnevnte bidrag har vært av spesiell nytte i denne sammenheng, hvor Barrett bruker Svein Åsleivsson for å belyse ulike økonomiske aspekter ved det orknøyske jarledømmet, og for å beskrive hvordan orknøyske stormenn i det 11. og 12. århundre kunne oppnå stor velstand. Beuermann er på sin side en av få som har sett Sveins levesett i en bredere kontekst, og konkluderer blant annet med at han kan anses for å ha vært en tidløs, internasjonal handelsmann.¹⁰ Med det mener Beuermann at Svein Åsleivsson i stor grad handlet på grunnlag av egeninteresser - med mål om å styrke eget maktgrunnlag.

Den politiske kulturen, slik den blir fremstilt i Orknøyingenes saga, er tema i masteroppgaven til Stephan Fiedler.¹¹ Her blir litteratur som omhandler norsk og islandsk politisk kultur brukt, i tillegg til Orknøyingenes saga, for å se nærmere på ulike politiske aspekter ved det norrøne samfunnet. Et sentralt element her er jarlenes alliansebygging, et tema jeg også undersøker i denne oppgaven. Fiedler konkluderer med at orknøyjarlene ikke utøvde en absolutt makt, og at de derfor var avhengig av å bygge politiske allianser med høvdinger og bønder. Orknøyene var et typisk norrønt samfunn på 1100-tallet. Han er dermed innom elementer som kan anses som sentrale i min oppgave, riktignok uten å inkludere samfunnsmessige forhold lengre sør.

For å kunne se Orknøyene og Svein Åsleivsson i en bredere kontekst, vil jeg i likhet med Fiedler inkludere litteratur som tar utgangspunkt i andre områder. J. V. Sigurðssons utstrakte arbeid med høvdinger i fristatstidens Island har å så måte vært nyttig for å dra paralleller mellom de

⁸ Barrett, J. H. "Svein Asleifarson and 12th-century Orcadian society", I Owen, O. (Ed.). *The World of Orkneyinga Saga*. Kirkwall: The Orcadian Limited, 1. utg., 2005, 218

⁹ Barrett J.H. «The pirate fishermen: The political economy of a medieval maritime society». I B. BallinSmith, S. Taylor and G. Williams (eds.), *West Over Sea: Studies in Scandinavian Sea-borne Expansion and Settlement Before 1300*. Leiden: Brill. 2007, 299-340

¹⁰ Beuermann, I., *A Chieftain in an Old Norse Text: Sveinn Ásleifarson and the Message behind Orkneyinga Saga*. Centre for Manx Studies (CAS Fellow): University of Liverpool, 2007/2008

¹¹ Fiedler, S. *Politisk kultur i Orkneyinga Saga* (Masteroppgave). Oslo: UiO, 2008

to områdene.¹² Her kommer det frem at høvdingene, for å forsvare og styrke eget maktgrunnlag, i stor grad var avhengig av å etablere et utbredt vennskapsnettverk i tillegg til å utnytte tilgjengelige indre ressurser. På en annen side har R. A. McDonalds bok *The Kingdom of the Isles*¹³ og S. Duffy¹⁴ sine arbeider som omhandler stormenns maktgrunnlag i Irland og irskesjøområdet vært nyttig. De viser til at aristokratiet her i større grad hadde overregional innflytelse, og er sammen med Sigurðssons verk blitt brukt for å kunne se Svein Åsleivssons maktgrunnlag i en bredere kontekst.

De nevnte historikerne er bare et lite utvalg innenfor et større forskningsmiljø, spesielt på islandsk, men også på orknøysk, irsk og den skotske vestkystens 1100-tallshistorie. I størst grad må Sigurðssons bok, *Det norrøne samfunnet* sies å være relevant, ettersom han her søker å inkludere Orknøyene i en større norrøn, kulturell sfære.¹⁵ Samtidig har bruk av denne boken vært utfordrende, da det tidvis har vært vanskelig å skille mellom Island og Orknøyene i fremstillingen. Ellers er disse verkene relevant for denne oppgaven ettersom de tar for seg mange av de samme aspektene fra ulike områder, og utgjør i så måte et godt sammenligningsgrunnlag.

1.3 Tilnærming og problemstillinger

Den tidsmessige avgrensingen for oppgaven vil i hovedsak strekke seg fra starten til slutten av 1100-tallet. Selv om Svein Åsleivssons antatte leveår var fra 1115-1171, er avgrensingen gjort såpass bred for å kunne belyse sammenhenger innenfor maktgrunnlag og samfunnsutvikling. Med tanke på aktører er avgrensingen gjort innenfor Orknøyenes nærliggende geografiske områder, Island i nord og irskesjøområdet i sør-vest.¹⁶ Hovedsakelig er det høvdingesjiktets medlemmer som har vært gjenstand for granskning, men enkelte lederskikkelser, som Somerled og høvdingene på Island, er også blitt trukket inn. Det er gjort for å kunne inkludere de mest relevante aktørene og for å ha et bedre grunnlag for å trekke paralleller mellom ulike områder.

Høvdingenes eksistens var priggitt deres maktgrunnlag, som hadde opprinnelse i deres vennskapsnettverk og ressurser. Venner og allierte støttet høvdingen slik at han hadde makt i fysisk forstand, mens ressursene ble brukt for å føe eget hushold og vedlikeholde de sosiale

¹² Sigurðsson, J. V. *Goder og maktforhold på Island i fristatstiden* (Doktoravhandling, UiB) Bergen: Historisk institutt, 1993

¹³ McDonald, A. R., *The Kingdom of the Isles. Scotland's Western Seaboard, c.1100—c.1336*, Scottish Historical Review, Great Britain: The Cromwell Press, 1998

¹⁴ Duffy, S. *Ireland in the Middle Ages*. Basingstoke: Macmillan Press, 1997, og «Irishmen and Islesmen in the Kingdoms of Dublin and Man», i *Ériu*, Vol. 43, 1992

¹⁵ Sigurðsson, 2008

¹⁶ Irskesjøområdet vil her innebære Hebridene, Man, Irlands østkyst, samt Skottlands vestkyst.

båndene. Om jarlene faktisk utvidet sin posisjon som sentralmakt i løpet av 1100-tallet, måtte det ha skjedd på høvdingenes bekostning – gjennom å svekke deres maktgrunnlag og løsrive seg fra det gjensidige avhengighetsforholdet. Spørsmålene som blir reist i denne oppgaven er derfor tilknyttet Svein Åsleivssons ressurser og metoder for å sikre sitt maktgrunnlag.

1. Reflekterer Svein Åsleivssons levesett vikingtid eller et samfunn som i større grad var preget av en sterk sentralmakt?
2. Hadde høvdingesjiktets maktgrunnlag på Orknøyene flest fellestrekk med høvdingenes maktgrunnlag på Island, eller må vi heller se det i sammenheng med den samtidige utviklingen i irskesjøområdet?

Informasjon vi får om Svein Åsleivsson i Orknøyingenes saga vil utgjøre skjelettet for oppgaven, og er derfor også utgangspunktet for analysekapitlene. For å finne ut hva sagaen forteller om Sveins maktgrunnlag og levesett vil jeg kartlegge hans nettverk og ressurser. Disse funnene vil bli gjort rede for og analysert opp mot høvdingesjiktets og stormenns virksomhet på Island og i irskesjøområdet. Først vil nettverk og allianser være gjenstand for diskusjon. Familie, ekteskap, fostringspraksis og vennsforbindelser vil være sentrale elementer her, hvor høvdingenes handlinger og valg innenfor både horisontale og vertikale vennsforbindelser kan bidra til å belyse samfunnsutviklingen i perioden. Deretter vil økonomiske og politiske ressurser bli diskutert. Her vil det hovedsakelig skilles mellom indre og ytre ressurser. Et sentralt spørsmål i denne sammenheng vil være hvilke ressurstyper Sveins maktgrunnlag var basert på, og hvorfor.

1.4 Kildemateriale og metode

I oppgaven min har jeg i all hovedsak benyttet meg av Orknøyingenes saga, (OS).¹⁷ Denne kilden dekker hele perioden jeg tar for meg i undersøkelsen, og er dessuten det eneste kildematerialet som er relevant for dette temaet. Omfanget av kildematerialet er lite, og det er få¹⁸ eller ingen alternative kilder som nevner Svein Åsleivsson. Dette gjør at det er vanskelig å kontrollere hendelser og kilder opp mot hverandre. Selv om Orknøyingenes saga bidrar til mye innsikt i seg selv, er det derfor naturlig at det må tas flere hensyn i bruken av sagalitteraturen.

¹⁷ Holtsmark, A. *Orknøyingenes saga* (Overs.). Oslo: Aschehoug forlag, 1970

¹⁸ Thomson spekulerer i om Svein kan ha blitt forvekslet med «John the Vode» i irske kilder – på grunn av liknende omstendigheter rundt hans død i 1171. Se Thomson, 2008, 119

Orknøyingenes saga, opprinnelig *Jarla sogur*, forteller om jarlene på Orknøyene, og har mye til felles med kongesagaene.¹⁹ Kongesagaene vokste frem som skriftlig litteratur før de andre norrøne sagasjangerne, og de ble skrevet flere steder innenfor det norrøne området. Orknøyingenes saga er et samlingsverk, den bygger på ulike kildetyper og består av tre hoveddeler – hvor den siste er mest relevant for min oppgave. Denne delen er skrevet kort tid etter Svein Åsleivssons død i 1171, og hans levetid tilhører dermed sagaens mest detaljerte del. Blant historikere hersker det enighet om at sagaens siste del må anses som den mest pålitelig av de tre delene. Grunnen til det er den korte tiden mellom begivenhetene og nedskrivningen av sagaen, sannsynligvis 20-30 år og muligens førstehånds. Sagaen skal ha vært godt kjent på Island i middelalderen, men selv om den finnes i flere håndskrifter er den ikke bevart i sin helhet før på 1300-tallet.²⁰ Slik vi har sagaen er den derfor en senere redaksjon av en saga som ble skrevet en gang på slutten av 1100-tallet.

Forfatterens opphav er et tema som er blitt diskutert. Mundal har ut fra filologiske betraktninger nylig argumentert for at forfatteren var fra Orknøyene,²¹ mens den vanligste oppfatningen er at han var av islandsk opprinnelse.²² Selv er jeg av den oppfatning at han kan ha vært av orknøysk opprinnelse, ettersom sagaens siste del på mange måter forfekter det tradisjonelle høvdingesamfunnet – muligens i opposisjon til den norske kongemaktens økende innflytelse i århundreskiftet. Selv om man må, som i hver situasjon hvor man er avhengig av menneskets minne, stille seg kritisk ved bruk av sagalitteratur for å sannsynliggjøre historien, mener jeg at Orknøyingenes saga som kilde kan gi oss et fruktbart innblikk i utviklingen av det orknøyske samfunnet i høymiddelalderen.

Denne oppgaven inneholder to analysekapitler, hvor Svein Åsleivssons maktgrunnlag vil bli kartlagt, drøftet og sammenlignet med stormenns maktgrunnlag på Island og i irskesjøområdet. I det første analysekapitlet ser jeg nærmere på Sveins nettverk av venner og allierte med mål om å identifisere trekk ved det orknøyske samfunnet som kan bidra til å belyse politisk utvikling i perioden. I det andre kapitlet er høvdingesjiktets ressursgrunnlag gjenstand for diskusjon. Sammen med nettverk gjenspeiler ressursene en høvdings posisjon og maktgrunnlag.

¹⁹ Mundal, E. *Sagalitteraturen*, i Haugen, O. E. (Red.), «Handbok i norrøn filologi», 2. utg., Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke, 2013, 428

²⁰ Holtsmark, 1970, 9

²¹ Mundal, E. gjengitt i Crawford, 2013, 43 og Beuermann, 2011, 154 (Referer til konferanse i Edinburgh sept. 2006, har ikke tilgang til publisert materiale).

²² Holtsmark, 1970, 7

Svein Ásleivssons maktgrunnlag vil bli analysert ved å nærlese Orknøyingenes saga. Det at sagaen er skrevet kort tid etter Sveins død gjør at den kan anses som mindre omstridt i bruk som beretning,²³ noe jeg delvis vil benytte den som i denne oppgaven. Publikum ville i samtiden sannsynligvis ha reagert dersom begivenheter fra nær fortid hadde blitt fremstilt ulikt fra hvordan de selv hadde opplevd dem. På en annen side vil jeg benytte meg av sagaen som levning. Ettersom sagaforfatterne fortalte om historiske begivenheter som angikk store deler av samfunnet, har H. J. Orning pekt på at samtidssagaene kan brukes om forhold peker ut over forfatterens og kongens (i dette tilfelle, jarlenes) krets.²⁴

Til sammenligning og for å sette Svein Ásleivsson i kontekst vil jeg i tillegg til Orknøyingenes saga benytte meg av forskningslitteratur som omhandler høvdingesjiktet på Island og irskesjøområdet i perioden. Island er et «gjennomforsket» område, noe som kan bidra til å lette arbeidsmengden noe. Irskesjøområdet er i geografisk tilknytning til Orknøyene, og var i så måte naturlig å inkludere her. Ved å inkludere Island og irskesjøområdet håper jeg å få et grunnlag for å sammenligne, og dermed åpne for å kunne se Svein Ásleivssons maktgrunnlag i et bredere perspektiv.

²³ Orning, H. J. *Uforutsigbarhet og nærvær* (Doktorgradavhandling, UiO). Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet, 2004, 16-17

²⁴ *Ibid.*, 17

Kapittel 2 - Nettverk

I dette kapittelet skal vi se nærmere på hvordan nettverks- og alliansebygging blir fremstilt i Orknøyingenes saga. Nettverk har vært og er en sentral del av det å opprettholde og utvikle et maktgrunnlag. For stormenn som ønsket økt innflytelse i den norrøne perioden, blir det beskrevet i J. V. Sigurðssons bok *Det norrøne samfunnet* at det var viktig å knytte personlige bånd til andre ressurssterke personer eller familier.²⁵ Høvdingene etablerte relasjoner til andre gjennom ulike økonomiske ytelser og ved lojalitet, hjelp og støtte. Det betydde at høvdingene måtte beskytte bøndene og deres hushold, mot å få deres lojalitet og støtte tilbake. Gjestebud, fostring, giftermål og gavegivning er eksempler på metoder som ble brukt for å etablere og opprettholde alliansenettverk.

Ulik sosial status blant medlemmene i en høvdings nettverk har gjort at det blir skilt mellom vertikale og horisontale forbindelser. De vertikale forbindelsene innebar tilknytning mellom individer av ulik sosial status, mens de horisontale innebar tilknytning til noen innenfor samme sosiale sjikt. Høvdingene som var mektigst hadde som regel det største nettverket, og de med størst nettverk hadde oftest den beste beskyttelsen.²⁶

Ettersom nettverket var avgjørende for en høvdings maktgrunnlag, er det spesielt aktuelt å se i hvor stor grad Svein Åsleivssons omgang med familie, allierte og venner var avgjørende for hans maktpolitiske posisjon på Orknøyene. Det er også relevant å spørre hvordan bildet av Sveins nettverk passer inn i en bredere kontekst. Med bakgrunn i hans geografiske handlingsrom og tilgjengelig litteratur på feltet er det naturlig at irskesjøområdet og det norrøne området, spesielt Island, blir tatt i nærmere øyesyn.

2.1 Hushold

Husholdet utgjorde den sosiale grunnenheten i det norrøne samfunnet, og bestod av de som spiste ved samme bord og sov under samme tak størsteparten av året.²⁷ Husholdene varierte i størrelse. Den som hadde størst maktgrunnlag hadde som oftest det største husholdet. Husholdets posisjon som den sosiale grunnenheten i det norrøne samfunnet kommer tydelig frem ved at mennesker ble identifisert etter hvilken gård de bodde på.

²⁵ Sigurðsson, 2008, 78

Med norrøn periode mener jeg ca. 800-1200 – fram til den norske (og skotske) kongemakten fikk økt innflytelse, spesielt fra 1195.

²⁶ Ibid., 79-83

²⁷ Ibid., 188

2.1.1 Orknøyene

Svein Ásleivsson hadde sitt høvdingsete på Gairsay, ei øy nord for Thingwall. Her tilbrakte han mye tid, selv om det bare var en av hans mange gårder. I Orknøyingenes saga skrives det at han her satt og drakk med sine huskarer, og hadde åtti mann i kost på vinterstid.²⁸ Huskarene hadde sannsynligvis sentrale roller innenfor administreringen av Sveins eiendommer, som mannskap på skip og innenfor de militære styrkene.

For husholdet var det viktig å utnytte jordens fulle potensiale, derfor måtte flest mulig involveres i arbeidet med å produsere mat. Gården var samfunnets grunnenhet. Likevel kunne de rikeste høvdingen og deres krigere være unntak når det kom til deltakelse i gårdsarbeidet.²⁹ Man må derfor gå ut ifra at et flertall av Sveins krigere i stor grad unnlot seg å bidra i jordbruket på Gairsay eller på de andre eiendommene Svein var i besittelse av, selv om det krevde store ressurser å underholde et så stort antall mennesker.

For å anslå husholdet størrelse må man regne familie, tjenere og arbeidsfolk. Ettersom Orknøyingenes saga i stor grad fokuserer på hendelser tilknyttet Sveins maritime og krigerske levesett, er det ut over huskarene vanskelig å identifisere spesifikke individer som deltok i husholdet. Likevel blir vi fortalt at Ingerid, Sveins hustru, oppholdt seg på Gairsay.³⁰ Vi må derfor anta at hun var en sentral skikkelse i husholdet. Sammen hadde de én sønn og et ukjent antall døtre, og vi kan derfor gå ut ifra at de i tillegg til huskarene, krigerne og arbeidskarene også var en del av husholdet. Ut fra opplysningene vi har å forholde oss til er det dermed ikke urimelig å tro at Svein i lengre perioder kunne huse rundt hundre personer, noe som i tiden må var et hushold av betydelig størrelse.

2.1.2 Island og irskesjøområdet

På Island var husholdet på 1100-tallet i gjennomsnitt blitt mindre, etter at det under landnåmstiden var vanlig med et hushold på 25-50 personer.³¹ I løpet av de neste århundrene skal derimot storgårdsdriften ha forsvunnet, delvis på grunn av befolkningspress og delvis på grunn av mindre tilgang på trelles og billig arbeidskraft. Selv om de var færre, eksisterte det fortsatt større gårder. Til tross for at man ikke kan dra konklusjoner ut fra et enkelt eksempel,

²⁸ OS, kap. 93 og 105. Sagaen sier ingenting om trelles, selv om det er sannsynlig at trelleholdet eksisterte på Orknøyene også ut over på 1100-tallet.

²⁹ Sigurðsson, 2008, 189-190

³⁰ OS, kap. 95

³¹ Sigurðsson, 2008, 51-53

kan det antas at tilgangen til arbeidskraft og ressurser var større på Orknøyene,³² og at storgårdsdriften derfor var vanligere her.

Fra irskesjøområdet eksisterer det på sin side et svært begrenset kildemateriale,³³ og det som finnes omhandler oftest aktører som konger eller småkonger. Dette området er derfor vanskelig å sammenligne med funnene gjort innenfor høvdingsjiktet på Orknøyene. Sammenlignet med Svein Åsleivssons huskarer kommer det likevel frem at lokale herskere lot andre disponere deler av deres eiendom, mot at de i gjengjeld ytte militærtjeneste.³⁴ Selv om det ikke kommer tydelig frem at det ble utfylt en rolle tilsvarende en huskar, må vi i det minste anta at de i likhet med huskarene på Orknøyene inntok sentrale posisjoner innenfor den militære organisasjonen.

Fordi mangel på trelles og arbeidskraft brukes som et argument for at husholdene ble mindre på Island, antas det at den anglo-irske slavehandelen var over en gang på 1100-tallet.³⁵ Dette reflekterer en kultur som i større grad hadde vært og muligens fortsatt var preget av slaveri. Denne virksomheten kan ha bidratt til økt tilgang på arbeidskraft i tillegg til midler for å holde flere i arbeid. Videre kan det være en forklarende faktor for Sveins maritime levesett, ettersom det sannsynligvis økte mulighetene for å opprettholde et solid maktgrunnlag - noe størrelsen på husholdet reflekterer.

2.2 Familie og ekteskap

Slektskapsstrukturer reflekterer ofte hvordan et samfunn er organisert. Slektskapet er derfor drivkraften bak politisk og sosial utvikling. I dag er det bred enighet om at den bilaterale slektskapsstrukturen har preget og fortsatt preger den vestlige verden, noe som betyr at man regner slekt ut fra både mor og fars side.³⁶ Familieforhold ut over kjernefamilien var i den norrøne perioden ofte løse, noe som gjorde at kjernefamilien, mor, far og barn, fikk en overordnet posisjon. Slektskapsystemet på Orknøyene, Island og i irskesjøområdet hadde klare patrilineære trekk, noe som ofte kjennetegnes ved en patronym navneskikk. Det resulterte i at det bare var sønnene som kunne videreføre ætten.³⁷

³² En grundigere gjennomgang av indre og ytre ressurstilgang vil bli lagt frem i neste kapittel.

³³ McDonald, 1998, 39

³⁴ Duffy, 1997, 64 og 82

³⁵ Holm, P. «The slave trade of Dublin, ninth to twelfth centuries», i *Pretia* 5, 1986, 317-345

³⁶ Opdahl, S. «Familie- og slektskapsstrukturer – en innfallsvinkel til studier av sosiale relasjoner i eldre jernalder». *Primitive tider*, (6), 2003, 73-84

³⁷ Sigurðsson, J. V. ”Noen hovedtrekk i diskusjonen om det islandske middelaldersamfunnet”. *Collegium medievale. Tverrfaglig tidsskrift for middelalderforskning* nr. 18, Oslo: Forening for middelalderforskere, 2005, 106-143

At slektskapsstrukturen utenom kjernefamilien var uklar, bidro til å gjøre spesifikke typer konflikter, som arvetvister, mer vanlig. En vanlig oppfatning er derfor at slektskapsbånd gjerne kunne være mindre viktige enn vennskapsbånd i den norrøne perioden.³⁸ Dermed ble man avhengige av å knytte sterke bånd til andre, noe som skal ha bidratt til at venns- og nabosamvirket i større grad ble formalisert.³⁹ Videre i dette kapitlet skal jeg se nærmere på familiens rolle innenfor høvdingenes nettverk, og hva familien betydde for deres maktgrunnlag.

2.2.1 Svein Åsleivssons familienettverk – opprinnelse og etterkommere

Av slektsbasert informasjon tilknyttet Svein Åsleivsson i Orknøyingenes saga, finner vi at han var sønn av Olav Rolvsson, en av Pål Håkonsson jarls høvdinger. Olav var sønn av Rolv, som bodde på Gairsay og i tillegg styrte et gods i Duncansby i Caithness for Pål jarl. Olav holdt til på gården på Caithness og «hadde et stort følge». I tillegg til Svein hadde han ei datter og enda to sønner; Valtjov som var eldst, Gunne og Ingegjerd.⁴⁰ Valtjov druknet på vei til gjestebud omtrent på samme tidspunkt som faren, Olav, ble brent inne og drept på gården i Duncansby. Moren het Åsleiv, «klok og av god ætt og hadde mye og si». Svein var dermed født inn i en innflytelsesrik familie, som gjennom flere ledd hadde vært i besittelse av et utbredt eiendoms- og maktgrunnlag.

Av løsere familiebånd, som frender og frenker, nevnes Sigrid, øst i Sandwick, Helge, Sveins farbror i Thingwall og Bård i Volunes.⁴¹ Forholdet til disse viser at slektskapsbånd også ut over kjernefamilien stod sterkt. I kontakt med Sigrid er Svein på oppdrag for å forlike henne med en nabo, mens han i sammenheng med de to sistnevnte er på flukt og får skjult seg for fiender i husene deres. Disse eksemplene reflekterer hvordan et gjensidig avhengighetsforhold kunne fungere, og likner derfor mye på et vennsforhold, som vil bli beskrevet nærmere senere.

Angående Svein Åsleivssons navn er det iøynefallende at han senere fikk etternavnet etter sin mor - i Orknøyingenes saga er han den eneste som omtales med matronym. Selv om faren ble drept mens Svein fortsatt var relativt ung, antyder dette at moren var av høy rang, kanskje høyere enn faren. Ved et tidspunkt blir hun omtalt som «Åsleiv husfrue».⁴² Termen *husfrue* ble i norrøn litteratur brukt om husmor, matmor eller hustru. Åsleiv er dessuten en av få kvinner som blir omtalt i forbindelse med gjestebud, og det er blitt spekulert i om hun var av jarleslekt.⁴³

³⁸ Sigurðsson, 2008, 215

³⁹ Ibid., 125

⁴⁰ OS, kap. 56

⁴¹ OS, kap. 95. Volunes antas av oversetter Anne Holtmark å være dagens Stove på Sanday i Orknøylene

⁴² OS, kap. 66

⁴³ Thomson, 2008, 109

I middelalderen ble det oftest benyttet tilnavn, med bakgrunn i alder, utseende eller spesielle egenskaper.⁴⁴ Navneskikken i Orknøyingenenes saga går i så måte godt overens med norrøn tradisjon, men kan i likhet med middelalderens generelle tilnavnspraksis i Norge indikere at slekten ut over kjernefamilien hadde en svak stilling over en lengre periode.

2.2.2 Island og irskesjøområdet

Sammenligner vi familiens rolle innenfor Sveins maktgrunnlag på Orknøyene med Island og irskesjøområdet, finner vi flere likheter. På Island var båndet brødre imellom svakere enn mellom far og sønn, men oftest støttet de hverandre i konflikter.⁴⁵ Det ser vi også på Orknøyene, eksempelvis når Svein gikk i strid mot Harald Maddadsson jarl for å støtte broren, Gunne. Han hadde blitt erklært fredløs for å ha fått barn med jarlens mor.⁴⁶

På Island var det mulig både å profitere og tape på en høvdings posisjon.⁴⁷ Andre familiemedlemmer måtte innordne seg. Slektninger av høvdinger med utbredt maktgrunnlag kunne de eksempelvis få mulighet til å bli med hærferd eller bli tildelt jord. I det lå det både potensiell ressurstilgang og ære. På en annen side kunne mindre aktører bli ofre i maktpolitiske drakamper, noe vi ser både på Island og på Orknøyene. På Island kunne bortføringer være en del av det maktpolitiske spillet,⁴⁸ og på Orknøyene ble Olav, Sveins sønn, bortført av Jon Veng som motsvar etter at Svein hadde gjort det samme med to av Jons brødre.⁴⁹ Vi kan anta at det i tillegg til bekymring rundt familiemedlemmenes velvære også handlet mye om ære. Eksempelvis beskrives det at Svein tidligere hadde valgt å løslate Jons brødre fordi han mente det ville være til større skam for ham enn om de hadde blitt drept.⁵⁰ At slektskapsbånd var viktige for stormenn har også vist seg i irskesjøområdet.

I Irland ble kongenes etterfølgere i det 11. og 12. århundre valgt, og det var i utgangspunktet opp til en bredere slektskapsgruppe fremfor kongen selv å velge en etterfølger.⁵¹ Dermed fremmet ofte konger en slektning som etterfølger i andre provinser, uten at de i utgangspunktet trengte å ha noen tilknytning til området. Å være av kongeslekt var derfor avgjørende for å oppnå territoriell kontroll i Irland i perioden, samtidig som kongene selv var avhengig av sine

⁴⁴ Sigurðsson, 2008, 213

⁴⁵ Sigurðsson, 1993, 172

⁴⁶ OS, kap. 91

⁴⁷ Miller, W. I. *Bloodtaking and peacemaking: feud, law, and society in Saga Iceland*. Chicago: University of Chicago Press, 1990, 155

⁴⁸ Hoen, T. *Konfliktspillet: Et spill om ære, ressurser og politikk på Island og i Norge på 1100-tallet*. (Masteroppgave, UiO). Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, 2011, 41 og 74

⁴⁹ OS, kap. 94

⁵⁰ OS, kap. 97

⁵¹ Duffy, 1997, 66

slektninger for å opprettholde og potensielt utvide sitt maktgrunnlag. Slektskapets alliansebyggende funksjon var derfor også her viktig for den lokale eliten.

Familie og slektskapsforhold hadde dermed viktige roller for lokale herskere, både på Orknøyene, Island og i irskesjøområdet. Likevel er det mye som tyder på at dette var et resultat av at slektskapsbånd ofte hadde en tendens til å overlape med alliansenettverket, og at høvdingene på den måten var avhengig av enkelte familiemedlemmer for å opprettholde sitt maktgrunnlag. Slektningene vi hører om var stort sett enten av politisk betydning for høvdingene, med unntak av de som inngikk i kjernefamilien. Det er derfor rimelig å si at det var flere likheter enn forskjeller mellom slektskapsforhold og vennskspsrelasjoner i perioden. Vennskap vil bli grundigere tatt opp senere.

2.2.3 Ekteskap

Som vi nå har sett, var personlige bånd grunnlaget for politiske allianser. Ekteskap var en av metodene som ble brukt for å etablere de personlige båndene. Gjennom giftermål ble det bilaterale slektskapsystemet funksjonelt, og for den lokale elite åpnet det muligheter for å velge slektninger selv. Dermed kommer ekteskapets politiske funksjon frem i lyset, og det ble brukt som et ledd i alliansebyggingen i det norrøne området allerede før årtusenskiftet.⁵² På et tidligere tidspunkt i Orknøyingenenes saga blir det eksempelvis nevnt et ekteskap mellom jarlen på Orknøyene og datteren til kong Kjarval av Irland, noe som peker mot overregional alliansebygging så tidlig som på slutten av 900-tallet.⁵³ Jeg vil her se nærmere på hvilken betydning ekteskapet hadde for Sveins maktgrunnlag. I tillegg vil jeg se om det er elementer ved dette som var overførbart til andre deler av den norrøne verden - på Island og i Irskesjøen.

Ekteskapets rolle på Orknøyene

Ekteskapet kommer tydelig frem i Orknøyinenes saga, da både sentrale og mindre sentrale skikkelser ofte blir introdusert med familietilhørighet og -bakgrunn. Svein Åsleivssons levetid skal som nevnt ha vært preget av omveltninger som innebar at Orknøyene sluttet å være «viking».⁵⁴ I den sammenheng må det antas at kirkens inntreden, blant annet ved å innføre regler som at ekteskapet var ubrytelig, ble en alvorlig trussel mot den politiske funksjonen ekteskapet tidligere hadde hatt. Likevel er ekteskapets alliansebyggende funksjon ofte lett å identifisere i Orknøyingenenes saga.

⁵² Crawford, 2013, 112-113, Sigurðsson, 2008, 23

⁵³ Crawford, 2013, 112-113

⁵⁴ Thomson, 2008, 101

Svein var først gift med Ragnhild Ogmundsdottir, og sammen hadde de sønnen Olav. Det er lite som blir fortalt om dette ekteskapet, men i denne sammenheng får man likevel inntrykk av at ekteskapet ikke var et ubrytelig bånd: «... *de var ikke lenge sammen*». ⁵⁵ Ellers passer Sveins ekteskapsstruktur godt inn i Birgit Sawyers syn på vikingtidens ekteskapsnorm i Skandinavia, ⁵⁶ hvor hun påpeker at giftermålene var basert på monogame ekteskap. Det var mulig å ha flere barn i ulike forhold. Kun én kone ble riktignok godtatt som hustru, en regel det ser ut til at Svein etterlevde. Svein oppholdt seg tidvis på Freswick på Caithness hvor han passet på Ragnhild sine sønners eiendommer. Det må antas at Svein forvaltet eiendommene inntil stesønnene ble myndige. Det skrives ikke noe om hvordan ordningen ble løst etter at ekteskapet ble avbrutt, men vi ser her at Svein, om enn kun midlertidig, økte maktgrunnlaget gjennom ekteskap. ⁵⁷

Andre gang Svein giftet seg, tok han til ekte en rik enke med store eiendommer på Man. Rike enker var lukrative hustruer. Sveins nettverk ble dermed større, og med giftermålet fulgte en overregional dimensjon. Blant annet brukte han området som base når han bedrev piratvirksomhet. Kildematerialet forteller at Svein oppholdt seg på Man i to vintre etter at han ble gift, primært for å herje på sommerstid. ⁵⁸ Sammen med enkens økonomiske bakgrunn og eiendommenes strategiske plassering i Irskesjøen kan vi påstå at ekteskapet hadde et tydelig politiske bakteppe. Andre giftermål i sagaen bærer også preg av først og fremst å ha en alliansebyggende funksjon. Ved å bli giftet bort til rike enker eller døtre i rike familier kunne ekteskap gjennom statusheving også bli brukt som belønning. ⁵⁹

Ekteskap ble altså brukt som et ledd i nettverksbyggingen. Uansett hvor klart det politiske formålet var, kunne det også slå feil ut. For eksempel skilte Torbjørn klerk seg fra Sveins søster etter at Svein hadde krevd mesteparten av et bytte de hadde plyndret sammen. Søsteren ble da sendt hjem til Svein. ⁶⁰ Det blir beskrevet at Svein tolket dette som et grovt hån, og alliansen snudde dermed om til fiendskap. Til tross for at både Torbjørn klerk og Svein hadde god kontakt med representanter fra kirken, tilsier denne hendelsen at kirkens normer og regler ikke ble tatt på alvor, med mindre situasjonen ble personlig, som den ble med Svein og hans søster.

⁵⁵ OS, kap. 91

⁵⁶ Sawyer, B. *Kvinnor och familj i det forn- och medeltida Skandinavien*. Occasional Papers on Medieval Topics 6. Skara: Viktoria Bokforlag, 1992, 36-39

⁵⁷ En av Sveins stesønner, Sigurd Ongul, blir også nevnt som deltaker i Ragnvald jarls jorsalaferd. Her beskrives han som en av de modigste i følget.

⁵⁸ OS, kap. 78-79

⁵⁹ Sigurðsson, 2008, 90-92

⁶⁰ OS, kap. 82

Ettersom det kristne ekteskap i utgangspunktet var et hellig sakrament og ikke kunne oppløses,⁶¹ må det derfor stilles spørsmålsteget ved hvor langt den institusjonelle utviklingen hadde kommet på Orknøyene i perioden. Ekteskapets tilsynelatende løse funksjon tyder på at Ragnvald jarls kristne verdier og byggingen av St. Magnus-katedralen ikke var nok til at Svein og de andre mektige høvdingene tok kirkens påbud på alvor. Ekteskapet hadde fortsatt en overhengende politisk og økonomisk funksjon. Det peker mot at det orknøyske samfunnet inntil videre hadde klare trekk fra en eldre tradisjon.⁶²

Ekteskapets rolle på Island og i irskesjøområdet

Vi har nå sett at giftermålet hadde en tydelig nettverksbyggende funksjon på Orknøyene i det 12. århundre. Var dette også tilfelle på Island og i irskesjøområdet? På midten av 1100-tallet var det her, som på Orknøyene, lukrativt for lokale stormenn å knytte bånd med andre ledende skikkelser. Selv om det påpekes at det eksisterer lite kildemateriale fra irskesjøområdet i perioden, er ekteskapet en tradisjon som blir diskutert.⁶³

En gang før 1150 giftet Somerled seg med Ragnhild, datter av kong Olav av Man. Dette var ikke hans første ekteskap. Blant annet skal Somerled ha hatt flere barn fra tidligere forhold, og McDonald antar at disse etterkommerne var et resultat av løse, hedenske ekteskapstradisjoner.⁶⁴ Denne formen for ekteskap kan ses i sammenheng med irsk ekteskapstradisjon i perioden. Her giftet kongene seg tidlig og ofte, og forbudene var i større grad løse og utydelige sammenlignet med kirkens krav.⁶⁵ I tillegg giftet Somerleds søster seg med Malcolm MacHeth, en sentral skikkelse i skotsk 1100-talls høylandshistorie. Sammen belyser disse eksemplene ekteskapets politiske rolle blant fremtredende personer og familier, noe som også kan trekkes frem fra ekteskapstradisjonen på Island.

I islendingssagaene finner vi mange eksempler på skilsmisser. Ekteskapsbrudd forekom frem til ut på 1200-tallet.⁶⁶ Godord kunne skifte eiere gjennom ekteskap, noe som gjorde at høvdingene

⁶¹ Magnúsdóttir, A., *Frillor och fruar : politik och samlevnad på Island 1120-1400*. Gøteborg: Elanders Graphic Systems, 2001, 60

⁶² Kirken innførte også forbud mot friller i det norrøne området. Orknøyingenes saga forteller at Helga Moddandsdatter var Håkon (Pålsson) jarls frille. Helga var datter av mektige Moddan av Dale. Dette er riktignok det eneste frilleforholdet vi blir gjort oppmerksom på i sagaen, men Helga og Håkon levde inn på 1120-tallet, og forholdet bør derfor ikke overses i denne sammenheng.

⁶³ McDonald, 1998, 39, 44-47

⁶⁴ Ibid., 44-45. Handfasting var en løs ekteskapstradisjon hvor man knyttet bånd over kortere perioder, ofte et år eller to. Om handfasting, se: Anton, A. E. «Handfasting' in Scotland». I *The Scottish Historical Review*, Vol. 37, No. 124, Part 2. 1958, 89-102.

⁶⁵ *The Chronicle of Man and the Sudreys*, Munch, P. A. (overs.), edited from the manuscript codex at the British Museum. Christiania: Brøgger & Christie, 73. Polygami ble praktisert i Irskesjøen på 1100-tallet. F. eks. hadde kong Olav av Man mange «konkubiner».

⁶⁶ Magnúsdóttir, 2001, 197, Sigurðsson, 1993, 116

potensielt kunne utvide sitt maktgrunnlag betydelig gjennom giftermål og skilsmisser. Om høvdingene skilte seg, kunne de altså sitte igjen med eiendom de i utgangspunktet ikke hadde eid. Om det også var tilfelle på Orknøyene og i irskesjøområdet er vanskelig å si, men det kan være en innvirkende faktor for de nevnte skilsmisene der.

Det er også blitt påpekt at Somerled og andre provinsielle herskere på Skottlands vestkyst gjorde få forsøk på å gifte seg inn i den skotske kongefamilien eller andre anglo-normanniske familier.⁶⁷ På Skottlands østkyst, derimot, hvor sentralmakten stod sterkere, forsøkte prominente familier bevisst å knytte seg til den skotske kongefamilien gjennom giftermål eller andre midler. Dette er et element ved ekteskapstradisjonen som understreker dets politiske betydning i samtiden. Giftermål ble gjennomført med strategiske partnere, og viser i så måte hvilke områder man i størst grad ønsket å styrke sitt maktgrunnlag. Både i Irskesjøen og gjennom eksemplene fra Orknøyene har vi sett at aristokratiet gjerne giftet seg med personer tilknyttet andre geografiske områder, og utvidet dermed maktgrunnlaget også overregionalt. Her skiller riktignok ekteskapets rolle på Island seg noe ut – høvdingene giftet seg i all hovedsak inn i familier med tilhørighet på øya.⁶⁸

Hovedelementene er likevel i stor grad like. Det vi kan trekke ut fra denne sammenligningen er at ekteskap blant høvdingene og territorielle herskere, fra et politisk og økonomisk ståsted, ble brukt for å knytte til seg lukrative alliansepartnere. Selv om ekteskapet også senere i middelalderen forble et viktig sosialt og politisk verktøy for å bygge allianser og gode relasjoner, bærer ekteskapskulturen På Island, i irskesjøområdet og på Orknøyene preg av en relativt høy skilsmissehyppighet i det 12. århundre. Ekteskapet var av sentral betydning for høvdingenes nettverk. Mye tyder på at høvdingesjiktet inngikk og brøt ut av ekteskap med hensikt om å etablere allianser, få tilgang til nye ressurser og dermed øke sitt maktgrunnlag.

2.3 Vennskapsforbindelser og politiske allianser

Venskapsrelasjoner var avgjørende for en høvdings maktgrunnlag – Sigurðsson omtaler for eksempel vennskapet som det viktigste sosiale båndet i store deler av den norrøne perioden.⁶⁹ Vennskap var et politisk begrep, og det hadde klare kjennetegn. Gjensidig støtte, lojalitet og hjelp var i middelalderen kjernen i vennsapsforholdet. Det innebar at den lokale eliten beskyttet bøndene og deres hushold, noe de fikk gjengjeldt i form av trofast støtte - en sentral

⁶⁷ McDonald, 1998, 46-47

⁶⁸ Unntaksvis knyttet islendingene bånd til andre regioner. I Magnus Erlingssons saga står det f.eks at Jon Loptsson var dattersønn til Magnus Berføtt, og ble oppfostret i Norge frem til han var 11 år. Se Snorre, *Norges kongesøger*, bind 2, 1979, 342

⁶⁹ Sigurðsson, 2008, 78

del av en høvdinges maktgrunnlag. De mektigste lederne hadde oftest flest venner og størst nettverk, og det var de største nettverkene som ga best beskyttelse. Innenfor vennskapsnettverk kan vi skille mellom henholdsvis horisontale og vertikale forbindelser. Det innebærer forbindelser med andre av lik eller ulik sosial status. Et typisk syn er at de vertikale forbindelsene var mer stabile enn de horisontale.⁷⁰

En gang i løpet av andre halvdel av 1100- og på 1200-tallet skal vennskapsrelasjonene i det norrøne området ha blitt endret.⁷¹ Forbindelsene ble heretter hovedsakelig benyttet mellom konge og aristokrati, og ikke som tidligere hvor vennskapsforbindelsene inkluderte alle samfunnslag. Det er derfor interessant å se nærmere på betydningen vennskapet hadde for Svein Åsleivssons maktgrunnlag på midten av 1100-tallet. I tillegg vil vennskapet på Island og i irskesjøområdet bli tatt i nærmere øyesyn.

2.3.1 Høvdinger - horisontale forbindelser

Det vi får høre om høvdingenes forhold til hverandre, er ofte preget av stridigheter og ustabilitet. Personer innenfor samme samfunnslag spilte på samme bane - de knivet ofte om status og de samme ressursene. Samtidig må vi gå ut ifra at horisontale forhold kunne være fredelige, og at aktørene kunne fungere som allierte. Her vil høvdingesjiktet på Orknøyene, Island og i irskesjøområdet være gjenstand for diskusjon, med mål om å se hvilken rolle de horisontale vennskapsforbindelsenes hadde for Svein Åsleivssons maktgrunnlag.

Orknøyene

De horisontale vennskapsforbindelsene blir ofte skildret som ustabile i Orknøyenes sagas beretninger om Svein Åsleivsson og hans forhold til andre høvdinger. Hans turbulente forhold til Torbjørn klerk er det mest fremtredende, og omtales på følgende måte: «*Farlige folk ser farer i sine like*». ⁷² Torbjørn var den av de andre høvdingene på Orknøyene som var mektig nok til å kunne måle seg opp mot Sveins maktgrunnlag og de var sentrale innenfor hver sine alliansenettverk.

Uenighetene mellom Svein og Torbjørn klerk blusset opp etter at de hadde vært på hærferd sammen som allierte. På et tidlig tidspunkt i sagaen blir de omtalt som «kjære venner», og Ingegerd Olavsatter, Sveins søster, var gift med Torbjørn.⁷³ I så måte er dette et godt eksempel på en horisontal vennskapsforbindelse som endte i en bitter feide. Selv om mange av Sveins

⁷⁰ Fiedler, 2008

⁷¹ Sigurðsson, 2008, 125

⁷² OS, kap. 82

⁷³ OS, kap. 77

feider hadde grobunn i ønske om hevn, blant annet etter drapet på faren, virker det ikke som om han var en mann som til enhver tid satte vennskapet først. Men Svein så også ut over Orknøyene når han etablerte allianser. For eksempel hadde han tilsynelatende gjentakende kontakt med sentrale personer på Hebridene.

Vennskapet mellom Svein og Holdbode Hundesson virker å være av de tettere båndene innenfor Sveins nettverk. Holdbode var en «stor høvding» på Hebridene.⁷⁴ Det var hit Svein flyktet etter å ha begått drap på Svein Brystreip, Pål jarls hirdmann, og rømte med det fra en mulig konflikt med jarlen. Han ble tatt godt imot og ble på Hebridene hele vinteren, og på sommerstid dro de på hærferd i Wales og i Irland, sannsynligvis i årene 1141-1143.⁷⁵ Imidlertid skulle det senere vise seg at Holdbode inngikk «et hemmelig forlik» med en waliser som tidligere hadde herjet på Hebridene, og de angrep Svein på Man.⁷⁶ Selv om det tilsynelatende falt mange menn på begge sider, avverget Svein angrepet og jaget Holdbode tilbake til Lewis. Senere utnyttet Svein sitt vennskap med Ragnvald jarl, som var en vertikal forbindelse, og lånte fem skip av ham for å hevne seg på Holdbode, som deretter flyktet fra øyene.⁷⁷ Svein opprettholdt senere sin kontakt med Hebridene. I etterkant av en disputt med Harald jarl sendte han i 1151 broren til en Lewis, hvor han fikk være hos en venn. De horisontale forbindelsene var, som det tidligere er blitt påpekt, ofte preget av ustabilitet. Likevel finnes også eksempler på det motsatte.

Kolbein Ruga beskrives som en mektig mann på Wyre. Han holdt til på naboøya til Gairsay, hvor Svein holdt hus.⁷⁸ Selv om Kolbein ikke preger de maktpolitiske drakampene i sagaen på samme måte som Svein, bygget han en borg på Wyre, og var i tillegg av såpass høy anseelse at en av hans sønner senere ble innsatt som biskop. Dette er faktorer som langt på vei kunne gjøre ham til en potensiell trussel for Svein Åsleivsson, men i stedet utgjorde de en tilsynelatende stabil og fryktet allianse. Eksempelvis får Jon Veng følgende beskjed av jarlen etter å ha kidnappet Sveins sønn, som samtidig var i fosterskap hos Kolbein: «Bring ham tilbake med en gang (...) det blir ikke værende for deg her i øyene om du gjør ham noe, det vil hverken Svein eller Kolbein tåle».⁷⁹

Kolbein var muligens en kontrast til eksempelvis Torbjørn klerk, Holdbode Hundesson og Svein Åsleivsson, som i større grad preget det maktpolitiske bildet. Borgen som ble bygd på

⁷⁴ OS, kap. 66

⁷⁵ Bauermann, I. *Masters of the narrow sea : forgotten challenges to Norwegian rule in Man and the Isles, 1079-1266*. UiO Unipub: Oslo, 2006, 96

⁷⁶ Svein hadde giftet seg med en rik enke på Man, hvor han oppholdt seg i korte perioder.

⁷⁷ OS, kap. 82

⁷⁸ OS, kap. 84. Kolbein Ruga var innlemmet i Sveins vennskapsnettverk både gjennom fostring og ekteskap.

⁷⁹ OS., kap. 98

Kolbeins initiativ kan for eksempel tyde på at han ønsket å forsvare og opprettholde sitt maktgrunnlag fremfor å ekspandere. I tillegg var Svein og Kolbeins vennskap etablert både gjennom ekteskap og oppfostring, samtidig som det proteksjonistiske levesettet Kolbein muligens førte kunne bidra til å stabilisere områder som geografisk var tilknyttet Sveins høvdingsete. Oppsummert er dette faktorer som kan ha gjort Kolbein til en yndet alliert for Svein. Samtidig må han ha vært en selvstendig mann om han som kildematerialet antyder hadde et såpass utbredt maktgrunnlag, og samtidig unngikk å bli dratt ytterligere inn i det maktpolitiske spillet som foregikk.

Island og irskesjøområdet

Ustabile horisontale forbindelser var ikke spesielt for Orknøyene i perioden. Også på Island ser vi mange av de samme trekkene. Det var heller ikke her uvanlig at høvdingene hadde motstridende interesser. Eksempelvis kunne det oppstå uoverensstemmelser blant den lokale eliten om ulike rettigheter,⁸⁰ og stridighetene ble ofte forsøkt løst gjennom mekling. Mekling ble som på Orknøyene gjerne gjennomført på initiativ fra en tredjepart, men på Island kunne det gjennomføres i en domstol eller gjennom en annen autoritet. Dermed ser uenighetene ut til å bli forsøkt løst på en mer organisert måte enn hva vi får fortalt i Orknøyenes saga. Om det er på grunn av et mer detaljert kildemateriale fra Island kontra Orknøyene i perioden kan være en mulig forklaring. I grove trekk kan vi se likheter i de horisontale vennsksforbindelsene fra de to områdene, men vi hører mindre om horisontale vennskap på et overregionalt plan på Island. Horisontale vennskap kommer derimot tydeligere frem i irskesjøområdet.

I 1152 forsøkte aristokratiet i Dublin å invadere Man. De to områdene hadde inntil 1112 vært samlet under samme konge, og den lokale eliten på Man bestod av menn som dominerte irskesjøområdet - de blir beskrevet som «a clique of aristocrats with a foot in both camps».⁸¹ Island skiller seg noe ut i denne sammenheng, men det kan likevel ikke anses som spesielt at Svein Ásleivsson, som medlem av den lokale eliten, hadde interesser og et maktgrunnlag som strakte seg over et større geografisk område. Ustabiliteten innenfor de horisontale vennsksforbindelsene ser dessuten ut til å være en fellesnevner i de nevnte områdene, hvor lojalitet kunne skifte raskt – spesielt blant de som kjempet om de samme posisjonene.

2.3.2 Konger, jarler og bønder - vertikale forbindelser

Høvdingene var avhengige av støtte fra bønder for å opprettholde sitt maktgrunnlag. Dette var et forhold basert på gjensidighet, på samme måte som mellom høvdingen og jarlen. Det betyr

⁸⁰ Sigurðsson, 1993, 191-192

⁸¹ Duffy, 1992, 126

at høvdingene både hadde horisontale og vertikale nettverksforbindelser. Her vil jeg se nærmere på hvilken betydning de vertikale forbindelsene hadde for Svein Ásleivssons maktgrunnlag, samt for høvdingesjiktet på Island og i irskesjøområdet.

Orknøyene

Jarlene ønsket Sveins tillitt og støtte. Blant annet fikk han disponere et gods i Duncansby i Caithness av Ragnvald jarl, et len jarlen styrte på vegne av den skotske kongen. Når det ble knyttet bånd mellom jarlen og Svein, økte Sveins maktgrunnlag, samtidig som jarlen knyttet til seg en viktig alliert for å opprettholde egen posisjon. Orknøyingenenes saga gjør mye ut av Sveins lojalitet til Ragnvald jarl, og beskriver hans siste ord på dødsleiet med at han døde som Ragnvald jarls trofaste hirdmann.⁸² Jeg skal nå vise at det i bestefall kan sies å være en sannhet med modifikasjoner.

Som sin far støttet Svein opprinnelig opp om Pål jarls krav om jarledømmet. Deretter gikk han over til å støtte Ragnvald jarl, for så å fremme kravene til Harald Maddadsson. Til slutt motsatte han seg begge de to sistnevnte når Erlend aspirerte til jarledømmet. På et tidspunkt i løpet av «krigen mellom de tre jarler» (1152-1154) får vi inntrykk av at han støttet hver enkelt av de involverte.⁸³ På mange måter virker det derfor som om det ikke spilte noen rolle hvilken jarl han var lojal til, men at han støttet opp under den siden som var mest lukrativ for hans egen del.

Ut fra sagaen sannsynliggjøres Sveins lojalitetsforhold til biskop Vilhjalm.⁸⁴ Biskop Vilhjalm var dypt involvert i å fremme Harald Maddadssons krav om halve jarledømmet, og Svein fungerte tidvis som utsending i kontakt med Atholl-familien og kong David av Skottland. Med bakgrunn i disse forholdene er det tidligere blitt antatt at han tidvis ble indirekte eller direkte styrt.⁸⁵ Fra mitt ståsted synes dette likevel å være vennskap som var gjensidige - politiske allianser som bar frukter for begge parter. Oppsummert er det flere sider ved alliansene som tyder på at Svein søkte de vertikale forbindelsene som var mest lukrative. Oftest gir allianseskiftene inntrykk av å være sporadiske, uten at Svein hadde noen «legitim» grunn til å bryte ut fra de gjensidige forpliktelsene. Det er vanskelig å identifisere en forklarende årsak til dette. En innvirkende faktor kan likevel være at Sveins støtte var avgjørende for jarlenes

⁸² OS, kap. 107-108

⁸³ OS, kap. 94-96, 99

⁸⁴ OS, kap. 76

⁸⁵ Se f. eks. Thomson, 2008, 110-112 og Ciklamini, M., "Saint Rognvaldr and Sveinn Ásleifarson, The Viking", *Periodicals Archive Online*, Vol. 42, No. 1, 1970, 50

maktgrunnlag. Det kan ha ført til at de var villige til å strekke seg langt for hans lojalitet, og at det dermed ble lukrativt for Svein å skifte allianser ofte.⁸⁶

Island og irskesjøområdet

At høvdingene støttet opp under den parten som hadde mest å tilby, viser seg også i irskesjøområdet. I løpet av konflikten mellom kong Gudrød av Man og Somerled på 1150-tallet ble Gudrøds høvdinge tydelig misfornøyd med kongens «tyranniske» levesett.⁸⁷ Gudrød skal blant annet ha nedverdiget enkelte av sine høvdinge og fratatt dem eiendom, noe som resulterte i at høvdingene oppsøkte Somerled med ønske om at han skulle intervensjonere på Man. I 1156 endte dette med at Gudrød mistet omtrent halvparten av sitt rike.

Selv om aristokratiets opposisjonelle virksomhet på Man har enkelte likhetstrekk med Svein Åsleivssons politiske allianseskifter, belyser eksempelet en vesentlig forskjell. Ved å konfiskere eiendom og nedverdige aristokratiske medlemmer oppfylte ikke Gudrød sine plikter i gjensidighetsforholdet. Ved å innskrenke høvdingenes maktgrunnlag på denne måten kan det ut fra det tradisjonelle norrøne vennskapsbåndet anses som naturlig at høvdingenes lojalitet ble svekket, og at de dermed så etter alternative ledere. Dette eksempelet kan ses i sammenheng med hvordan konflikter ofte oppstod på Island.⁸⁸ Her hadde konfliktene gjerne grobunn i uoverenstemmelser mellom personer eller grupper om rettigheter, hvor de krenkede forsøkte å forsvare sin rett.

Som nevnt om Svein, var allianseskiftene hans ofte preg av å være sporadiske. Fra Man vet vi at det først og fremst var Torfinn MacOttar som gikk imot kong Gudrød. Han blir beskrevet som en høvding som var «mektigere enn de andre» på øyene.⁸⁹ Sett i sammenheng med Svein kan det derfor se ut til at det først og fremst var de mektigste høvdingene som intervensjonerte mot jarlene på Orknøyene og mot kongen på Man. I tillegg handlet Torfinn MacOttar, i likhet med Svein, i dette tilfellet ut av egeninteresser med mål om å styrke og forsvare eget maktgrunnlag.⁹⁰

Selv om de horisontale vennskapsforbindelsene oftest var ustabile, har eksemplene ovenfor vist at Svein Åsleivsson og aristokratiet i irskesjøområdet i spesielle situasjoner kunne stille seg i opposisjon mot samfunnets øverste ledere. At de i tillegg kunne lykkes med det, vist gjennom

⁸⁶ Beuermann har tidligere beskrevet Svein som en «timeless international businessman-cum-politician» og omtalt ham som en tidligere utgave av Mikhail Khodorkovsky. Denne fremstillingen underbygger argumentet om at det var mulig å kjøpe Svein ut av ulike allianser. Se: Beuermann, 2007/2008

⁸⁷ McDonald, 1998, 54

⁸⁸ Sigurðsson, 1993, 191

⁸⁹ McDonald, 1998, 55

⁹⁰ Ibid., 56

Svein og Torfinn MacOttars handlinger, antyder at jarlenes og kongenes sentralmakt enda ikke stod spesielt sterkt i dette området. Disse eksemplene har dessuten vist at vennskapets alliansebyggende funksjon var av stor betydning for aristokratiet i perioden. Å knytte til seg mange og «riktige» venner kunne øke ens maktgrunnlag, mens det kunne være skjebnesvangert å inngå i feilslåtte allianser. Det var derfor viktig å pleie vennsforholdene på en god måte, noe jeg nå skal se nærmere på.

2.4 Fostring

Fostring var en av metodene som ble benyttet for å knytte til seg venner og styrke politisk allianser. I litteratur som omhandler det norrøne samfunnet finner vi flere eksempler på barn som ikke vokste opp hos sin egen mor og far. Ettersom den norrøne litteraturen stort sett omhandler de øverste samfunnsklasser, finnes flest eksempler fra familier som sendte barn bort i fostring frivillig. Fosterskap var et slags imaginært slektskap, og fostersønner ble ofte sterkt tilknyttet fosterfamilien, i tillegg til at de beholdt tilhørigheten til den biologiske familien.⁹¹ Dermed kunne ulike slektsgrupper overlape hverandre, på samme måte som barn fra ekteskap ble et bindeledd mellom to familier. På mange måter ble fosterbarn moralske slektninger i et fiktivt slektskap, og det ble etablert sterke lojalitetsbånd på tvers av familiene. Fostring har sammen med ekteskap, blitt ansett for å være en av de viktigste måtene å bygge allianser på. Eksempelvis ble fostring på Island ofte sett i sammenheng med høy status.⁹²

Basert på de involverte aktørenes status, kan frivillig fostring deles inn i tre kategorier.⁹³ Innenfor den første kategorien eksisterte klare maktforskjeller, hvor faren var mektigere enn fosterfaren. Den andre kategorien bærer preg av likeverdighet, hvor far og fosterfar var omtrent i det samme sosiale sjiktet. I den siste kategorien hadde fosterfaren høyere status enn faren. Fostringsavtalene hadde ofte ulike motiv og kan derfor knyttes til en av de ulike kategoriene, men de involverte partene alltid ble knyttet nærmere hverandre på en eller annen måte. I denne sammenheng er fostring relevant for å identifisere elementer ved nettverksbyggingen til Svein Ásleivsson i perioden. Hva var hans hensikt med å opprette allianser på denne måten, og hvordan ble utfallet?

⁹¹ Byock, Jesse L. *Medieval Iceland: Society, Sagas, and Power*. Berkeley, California: University of California Press, 1988, 127

⁹² Finlay, A. *Fagrskinna: a catalogue of the kings of Norway*. Leiden: Brill, 2004, Nygård, B. M. *Fostringsinstitusjonenes form, innhald og funksjon på Island i fristatstida*. Hovedoppgave: UiB, 1997

⁹³ Torper, A. *Fostringspraksisens rolle i den islandske fristaten*. (Masteroppgave, UiO). Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, 2012, 22

2.4.1 Sveins oppfostring av Håkon Haraldsson

I Orknøyingenenes saga beskrives det at Svein Åsleivsson tilbød seg å fostre Harald Maddadsson jarls sønn, Håkon Haraldsson, fra ca. to års alder:

*«Da Håkon var et par år gammel, bød Svein Åsleivsson seg til å fostre ham (...) Så snart han var stor nok til å følge andre menn, tok Svein ham med på hærferd hver sommer, søkte på alle måter å la ham bli hedret».*⁹⁴

I tillegg til sterke personlige ambisjoner, bærer det å oppfostre en jarlesønn prov om et utbredt maktgrunnlag på Orknøyene i samtiden. Svein var ikke av jarleslekt. Ambisjonene hans kunne dermed aldri strekke seg lengre enn til en posisjon som «den mektigste blant sine likemenn» - som den mektigste av høvdingene på øyene. Sett i denne sammenheng kan man fra en høvdings ståsted se på muligheten til å fostre en jarlssønn som et strategisk politisk trekk.

Etter Ragnvald Kale Kolssons død i 1158 tok Harald jarl alle Orknøyene under sin kontroll, og de interne stridighetene roet seg. Ved å fostre opp en av hans to daværende sønner etablerte Svein et sterkt lojalitetsbånd og en allianse med den mest innflytelsesrike og ressurssterke personen på øyene. I gjengjeld kunne jarlen forvente hjelp og støtte. Selv om fostring ofte var en mulighet til å rykke opp i den sosiale rangstigen, er det likevel vanskelig å si om dette faktisk kunne bidra til å utvide Sveins maktgrunnlag. Mulighetene for å skifte allianser og føre en opprørsk livsstil ble nå innskrenket. For Harald jarls del var en allianse gjennom gjensidig tillitt åpenbart en mulighet til å kvele en opprørsk hærfører og en av hans mektigste fiender. Som Ciklamini har vært inne på, hadde Ragnvald jarl gjennom diskre moralsk veiledning tidligere klart å inngå varig fred med Svein.⁹⁵ Her påpekes det at man må se på dette som jarlens politiske høydepunkt i hans regjeringstid, noe som i så fall sier mye om Sveins maktgrunnlag og posisjon i samtiden. Han hadde tidligere vist seg kapabel til å avgjøre stridigheter med andre jarler til sin fordel.⁹⁶ I tillegg rådde Svein over betydelige ressurser, ikke bare i form av jord og eiendom, men også i form av kunnskap og stridserfaring som jarlene kunne nyte godt av om de hadde ham på rett side. For fostersønnen Håkons del ble han nå en del av et bilateralt slektskapssystem, med fosterfamilien på den ene siden og den biologiske på den andre.

Selv om Orknøyingenenes saga beskriver opp til flere herjinger og tokt utført av Svein fram til Harald jarl overtok som enerådende jarl på Orknøyene, kan det fra sagaen tydes at vikingtoktene

⁹⁴ OS kap. 105

⁹⁵ Ciklamini, 1970, 50

⁹⁶ OS, kap. 74: Svein tok Pål Håkonsson til fange og førte ham til hans søster, Margrete, som var gift med Maddad jarl. Det spekuleres i sagaen om Pål jarl ble lemlestet og drept, men det konkluderes med at han aldri sett siden.

nå ble noe mer rutinemessig utført. I sagaen beskrives det at han hvert år, etter at våronnen var sikret, dro til Hebridene og Irland i «vårviking» og «høstviking» mellom pliktene som bonde.⁹⁷ Om det mer stabile og forutsigbare levesettet var Sveins egeninteresse eller Harald jarls ønske er vanskelig å si, men mye kan tyde på at alliansen var fruktbar for begge parter.

Eksempelvis bidro alliansen til mer stabile leveforhold for de involverte enn hva som tidligere hadde vært tilfelle. En mulig faktor som kan ha bidratt til dette var at Svein nå fikk støtte til å tilegne seg verdier han var avhengig av for å opprettholde og styrke sin posisjon. Behovet for å videreføre det tidligere opprørske og allianseskiftende levesettet ble dermed mindre. Samtidig må vi gå ut ifra at jarlen fikk ta del av de verdiene Svein returnerte til Orknøyene med. I så måte bidro Sveins kunnskaper og ferdigheter til å øke ressurstilgangen for Harald jarl, samtidig som det ble roligere tider innad på øyene. Harald jarl ble for eksempel invitert inn til gjestebud etter at Svein hadde plyndret to handelsskip for engelske klede, «en stor kostbarhet».⁹⁸ På den måten kan det gjensidige systemet som ligger til grunn for fostring anses som fruktbart - både med tanke på ressurser og relasjoner mellom de involverte partene.

Foruten å ta til seg en fostringssønn, lot også Svein en av sine sønner bli oppfostret. Kolbein Ruga ble trukket inn i alliansenettverket ved å fostre opp Olav Sveinsson. Vi får opplyst få detaljer rundt Kolbjørn i sagalitteraturen, men en av hans sønner ble viet til biskop etter at biskop Vilhjalm den gamle døde. Det må derfor antas at han var en mann av betydning. I tillegg til oppfostringen ble Kolbjørns datter giftet bort til Andreas, Sveins andre sønn. Flere ulike familiære og personlige bånd resulterte ofte i en sikrere allianse.⁹⁹

I Orknøyingenes saga nevnes flere tilfeller av fosterskap hvor faren var mektigere enn fosterfaren. På den måten kunne ikke forsterbrødrene være potensielle rivaler ovenfor jarlesønnene. Torbjørn klerk var fosterfar for Harald Maddadsson, og Anakol fostret Erlend Haraldsson, begge jarlesønner.¹⁰⁰ Det som kjennetegner fosterfedrene som bli nevnt her, inkludert Svein Åsleivsson, er at de alle var høvdinge med utbredt maktgrunnlag. Torbjørn klerk beskrives på følgende måte: «*Han var en myndig og klok mann, han var fosterfar for Harald og hadde mye og si over ham (...) en djerv mann som ville være den største der han*

⁹⁷ OS, kap. 105: «Vårviking» ble utført etter at våronna var sikret, «høstviking» etter at åkrene var skåret og kornet sikret.

⁹⁸ OS, kap. 106

⁹⁹ Fiedler, 2008, 27

¹⁰⁰ OS, kap. 77. Harald Maddadsson var sønn av Maddad jarl.

var»,¹⁰¹ og om Anakol sies det: «*Han hadde mye å si hos ham (Erlend) (...) Anakol var viking, han var av stor ætt, en hardhaus*».¹⁰²

Beskrivelsen ovenfor viser at det ikke var tilfeldig hvem sønnene ble fostret opp hos. En høvding med et visst maktgrunnlag var definitivt en lukrativ alliansepartner, på samme måte som en jarl var det for en høvding. For begge parter var målet å etablere et så sterkt nettverk som mulig. Samtidig sier disse utdragene oss noe om hvilken innflytelse fosterfaren kunne ha på fostersønnen, som igjen understreker viktigheten av å velge «riktig» fosterfar. I Skottland var det for eksempel vanlig å velge fosterfar ut ifra hvilke egenskaper barnet hadde og hva man ville at det skulle tilegne seg av ferdigheter og kunnskap.¹⁰³ Det er vanskelig å tyde ut fra kildematerialet om dette også var tilfelle på Orknøyene, men det er sannsynlig at flere av egenskapene til fosterfedrene nevnt i Orknøyenes saga var etterspurt i samtiden.

2.4.2 Island og irskesjøområdet

Systemet med å fostre opp andres sønner var ikke noe som var unikt for Orknøyene eller i Skottland i vikingtid og middelalder. I Irland og området rundt Irskesjøen ble imidlertid fostring sammen med flerkoneri ansett som faktorer som kunne bidra til maktpolitiske uroligheter.¹⁰⁴ Brødre som kjempet om makten i et kongedømme kunne på grunn av fostringspraksisen mangle personlig tilknytning til hverandre, og uenighetene vokse deretter. Samtidig kunne de personlige båndene potensielt bli sterkere til fosterfamilien enn til den biologiske familien, noe som svekket de politiske båndene. Selv om dette ikke synes å være tilfelle rundt Svein Åsleivsson eller noen av de andre tidligere nevnte eksemplene, kan man ikke se bort ifra at dette kunne være et potensielt maktpolitisk problem også på Orknøyene.

På Island var det også vanligst for høvdingene å la barn bli fostret opp hos storbondestanden.¹⁰⁵ Det viser at den lokale eliten, som nest øverste samfunnslag, var de mest lukrative partene å knytte seg til for samfunnets ledere på Island – på samme måte som fostringsavtalen mellom Harald jarl og Svein på Orknøyene. På Island og i Irland ble fostring for øvrig aktivt brukt i alliansebyggingen fram til henholdsvis slutten av 1200- og 1500-tallet.¹⁰⁶ Generelt så dermed fostringssystemet ut til å dø ut etter at sentralmakten tok over og det førstatlige nettverks- og alliansesystemet til dels mistet sin funksjon. Det samme skjedde etter reformasjonen i Skottland

¹⁰¹ OS, kap. 77

¹⁰² OS, kap. 91

¹⁰³ A'Chlachain, L. «*Home of the Highlanders, 1400-1746*» Glasgow: University of Glasgow, 1942, 47

¹⁰⁴ Duffy, 1997, 23. Flerkoneri var mer vanlig i Irland enn på Orknøyene.

¹⁰⁵ Sigurðsson, 1993, 178

¹⁰⁶ Torper, 2012, 107

på 1500-tallet.¹⁰⁷ Fostringssystemet kan derfor i likhet med vennsforbindelsene anses som et tegn på en svak sentralmakt på Orknøyene i perioden. Samtidig er det blitt vist at fostringssystemet i stor grad lignet på tvers av de omtalte områdene.

2.5 Gjestebud og gavegivning

Gjestebudet, eller gildet, var stedet hvor viktige beslutninger ble tatt.¹⁰⁸ I et samfunn hvor skrivekunsten kun var forbeholdt et fåtall, var det viktig å samle vitner fra flere parter når avtaler skulle inngås muntlig. I vikingtiden sominerte gjensidighets- og redistribusjonsprinsippet økonomien i den norrøne sfæren.¹⁰⁹ Det å holde gjestebud og gi gaver kunne være en metode for å redistribuere nyvunnede økonomiske ressurser, noe som ga høvdingene mulighet til å lønne allierte og venner som hadde gjort seg fortjent til det. Å være raus på denne måten økte mulighetene for at vennene forholdt seg lojale. Det var viktig, ettersom vi har sett at vennskapet kanskje var det viktigste sosiale båndet i perioden. Sigurðsson skriver at det i vikingtiden var akseptert å tjene penger, men at det var lite ærefullt å samle på dem å være gjerrig.¹¹⁰ De økonomiske ressursene skulle i stedet fordeles til venner i form av gaver og gjestebud. På 11- og 1200-tallet skal det derimot ha skjedd en endring i form av en sterkere markedsøkonomi. Handelen ble i større grad økonomisk motivert, og i tillegg ble status og bånd mellom aktører erstattet med økt fokus på profitt. I så måte må vi gå ut ifra at Svein Åsleivssons levetid befant seg i et skille mellom en gjensidig redistribusjonsøkonomi og en mer markedsrettet økonomi.

2.5.1 Svein Åsleivsson i gjestebud

I sagaen blir det ved flere anledninger satt av plass for å fortelle om Svein i gjestebud, blant annet i hans egen gildestue. Gildestuen, eller hallen, var en bygningstype som representerte maktsentrum på lokalt, regionalt eller overregionalt nivå. Gildestuen tilhørte ressurssterke individer med autoritet og ble brukt i sammenheng med venner og gjester, først og fremst til fest og underholdning. Her ble gjestebudene holdt. Hallen ikke var ment som bolig, men kunne brukes som overnattingssted ved behov.¹¹¹ Svein Åsleivssons gildestue blir omtalt som den største på hele Orknøyene og var en del av eiendommene Svein eide på Gairsay. Det var her gjestebudet for Harald jarl ble holdt, og «de som var i gjestebudet, talte stort om hvor raus Svein

¹⁰⁷ Torper, 2012, 108

¹⁰⁸ Hauge, R. «Alkohol i norsk historie». *Norsk Epidemiologi* (2. utg.). Oslo: Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning, 1996. Gilde brukes nærmest synonymt med gjestebud når det omtales i Magnus lagabøtes landslov.

¹⁰⁹ Sigurðsson, 2008, 217

¹¹⁰ Ibid., 217

¹¹¹ Grindkåsa, L. *Byggeskikk i vikingtid og tidlig middelalder. Årsaker til endring*. (Hovedoppgave, UiO). Oslo: Det humanistiske fakultet, 2006

var som holdt et slikt gilde».¹¹² Som nevnt innledningsvis er gjestebud tradisjonelt blitt ansett for å være en sentral del av det å opprette og pleie forhold til allierte og venner i vikingtiden, noe sagaens fortellinger om Svein også indikerer.

Selv om hensikten med gjestebudet var å opprettholde og bygge allianser, blir det i Orknøyingenes saga beskrevet flere dramatiske og voldelige hendelser tilknyttet de sosiale sammenkomstene. Vet et gjestebud på Orphir endte en dispuTT mellom Svein Åsleivsson og Svein Brystreip i at sistnevnte ble drept av et øksehugg i pannen.¹¹³ Det kommer også frem at gjestebudene bar preg av utbredt drikkekultur. Derfor er det naturlig å anta at disse sammenkomstene ofte kunne være åsted for voldelige episoder, selv om Hans Jacob Orning i senere tid har antatt at gjestebudene ofte foregikk fredeligere enn tidligere antatt. Orning ser i stedet på gjestebudet som en type ritual hvor sosiale spenninger kunne formuleres og utspilles innenfor nokså faste former.¹¹⁴

Gjestebudene i Orknøyingenes saga bærer på sin side mindre preg av faste former, og den sosiale funksjonen ved gjestebudet kommer minst like tydelig fram som dets politiske funksjon. Likevel er det enkelte politiske trekk som skiller seg ut. Flere ganger blir gjestebudet sett i sammenheng med forlik. For eksempel dro Ragnvald jarl ved et tidspunkt til Svein på Gairsay for å slutte fred mellom ham og Torbjørn klerk.¹¹⁵ Her blir det gitt uttrykk for at gildet ble brukt som meklingsfora, ved at en tredjepart ønsket å forlike to parter som hadde havnet i unåde med hverandre. Det viser at en tredjepart med lojalitetsbånd til to stridende parter følgelig hadde interesse av å holde fred blant aktørene i sitt nettverk. I tillegg hadde deltakerne i gjestebudene ofte faste sitteplasser tilknyttet rang og anseelse: «*Da de kom fra aftensangen, ble mennene vist til hvert sitt sete. Jarlen lot Svein Åsleivsson sitte ved sin side ...*».¹¹⁶ Det er tydelig at det var ønskelig å knytte til seg de mest lukrative alliansepartnerne ved å gjøre ekstra stas på dem. Ellers bærer gjestebudene gjerne preg av et bredt mangfold. Blant annet blir det sagt at enkelte av deltakerne kunne være hedenske og «sitte ute» om natta, mens andre gikk i gudstjeneste.

Selv om det i Orknøyingenes saga ikke kommer tydelig frem at Svein Åsleivsson brukte gjestebudet aktivt for å inngå spesifikke politiske avtaler, er det tydelig at venns-kapsforbindelser ble vedlikeholdt og styrket gjennom redistribusjon av verdier under

¹¹² OS, kap. 106

¹¹³ OS, kap. 66

¹¹⁴ Orning, H. J. «Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen - en revurdering». I. Bull (Hovedred.), *Historisk tidsskrift*. (Nr. 2). Norge: Den norske historiske forening, 2014, 204-105

¹¹⁵ OS, kap. 80

¹¹⁶ OS, kap. 66

disse samlingene. Man sikret seg støtte ved å være raus og fordele varer man var i besittelse av, noe som samstemmer bra med redistribusjonsøkonomien som preget tiden før det økonomiske skiftet på 11- og 1200-tallet. Ut over redistribusjonsaspektet er gjestebudet og dets særegenheter tilknyttet Svein Åsleivsson imidlertid et fenomen som er vanskelig å plassere innenfor en spesifikk tidsperiode.¹¹⁷

2.5.2 Island

Det er vanskelig å identifisere noen forskjeller på gjestebudet på Island, kontra Orknøyene. Opprettelse og vedlikehold av vennskap ble nærmest utelukkende knyttet til gjestebud, og i likhet med gjestebudets rolle på Orknøyene sies følgende om Island: «*De som spiste og drakk i fellesskap, hørte sammen*».¹¹⁸ Gjester ble også her gjerne tildelt gaver når de dro hjem. Antall deltakere symboliserte høvdingenes maktgrunnlag, og vitnet dessuten om deres rikdom – som på Orknøyene.

2.5.3 Gaver

Vi har sett at gavegivning ofte kunne foregå i sammenheng med gjestebudene. Gavegivning ble også ansett for å være en vesentlig del av vennskapet. Denne formen for alliansebygging hadde i likhet med de andre metodene en mekanisme som innebar gjensidighet. Bønder kunne for eksempel gi gaver til høvdingene, for å få deres beskyttelse i gjengjeld. Høvdingene var foruten jarlene de eneste på Orknøyene som kunne tilby bøndene og deres hushold støtte og vern mot eventuelle angrep inntil den norske og skotske kongemakten virkelig festet grepet om øyene fra starten av 1200-tallet. Dessuten var de geografiske avstandene ofte så store at man kan anta at lokale stormenn var avgjørende for bøndenes beskyttelse også etter det maktpolitiske skiftet.

Det kostet å være raus gjennom gavegivning og gjestebud. Gavene bestod av ulike gjenstander, men en del av dem, som våpen og smykker, sirkulerte på Island gjennom generasjoner som en konstant i økonomien uten å bli brukt til andre formål.¹¹⁹ Edelmetall og prydgjenstander var en viktig del av gavekulturen i Skandinavia fra vikingtiden.¹²⁰ Størrelsen på venneflokken varierte dermed i takt med høvdingens økonomiske ressurser, noe som underbygger viktigheten av å være i besittelse av typiske gjenstander brukt innenfor gaveøkonomien. Foruten å være et ledd

¹¹⁷ Friis, P. C. *Norriges Bescriffuelse*. I Friis, P. C.: *Samlede Skrifter*. Kristiania: Gustav Storm, Den norske historiske forening, 1881. Her finner vi beskrivelser av vold og drikking under gjestebud i Norge på slutten av 1500-tallet, episoder som i stor grad sammenlignes med eksemplene som her er nevnt fra Orknøyingenenes saga.

¹¹⁸ Sigurðsson, 1993, 148

¹¹⁹ Sigurðsson, J. V. *Den Vennlige Vikingen: Vennskapets Makt i Norge og på Island ca. 900-1300*, Oslo: Pax, 2010, 28

¹²⁰ Williams, G. «Kingship, Christianity and Coinage: Monetary and Political Perspectives on Silver Economy in the Viking Age», 178. I *Silver Economy in the Viking Age*, Graham-Campbell, J. og Williams G. (red.). Walnut Creek California: Left Coast Press, 2010, 177-207.

i alliansebyggingen på tvers av samfunnslag, ble gavene også brukt for å bygge relasjoner mellom likestilte. Gavegiving fremmet i den sammenheng politisk støtte og veiledning, selv om vi tidligere har sett at horisontale vennsforbindelser ofte var preget av ustabilitet.

I sammenheng med Svein Åsleivsson har gaveskikken som oftest en bøtende hensikt. Det er gjentakende at høvdingene gjennom gaver ytret ønske om nytt vennskap om en allianse hadde blitt brutt.¹²¹ Gaven er også et symbol på takknemlighet i etterkant av rause handlinger, eksempelvis når Svein ble hjulpet av en venn mens han var på flukt.¹²² Vennen fikk da en fingerring av gull. En slik gave kan anses som det formelle «limet» mellom Svein og hans allierte, og viser hvordan gjensidighetsprinsippet fungerte i praksis. Ved å gi en gave i belønning for en raus handling kunne Svein forvente vennens hjelp også senere. Om han ikke hadde vært rik nok til å vise takknemlighet og raushet, kunne vennen i prinsippet ha knyttet seg til en annen høvding. Vennskap måtte derfor fornyes og vedlikeholdes gjennom gaver og gjestebud, ellers kunne både alliansenettverket og maktgrunnlaget smuldre opp.

Opprettelse og vedlikehold av allianser gjennom gavegiving ble også praktisert blant det øverste sosiale lag i England innenfor det samme tidsrommet. Det viser at gavegiving gjerne ble brukt for å pleie politiske allianser og interesser innenfor ulike miljøer også ellers i Europa. Henry 2. hadde i 1155 diskutert planer om å invadere Irland. Sentrale skikkelser innenfor den engelske kirken ønsket på samme tidspunkt å øke innflytelsen ovenfor den irske, og ga Henry en utsmykket gullring i belønning for hans planer om å innsette en engelsk regjering i Irland.¹²³

Ut fra disse eksemplene kan gavene derfor sies å ha samme funksjon både i det norrøne og det britiske området, selv om man må ta høyde for at det eksisterte lokale variasjoner. På Island var det derimot begrenset tilgang til typiske gavegjenstander. Her var levesettet i mindre grad preget av piratvirksomhet og maritim kultur enn på Orknøyene og Hebridene, og typiske gavegjenstander roterte derfor som en slags konstant innenfor gaveøkonomien, uten å bli brukt til andre formål.¹²⁴ Samtidig har vi sett at gavene hadde tilnærmet samme funksjon som gjestebudet. Det handlet om redistribusjon av varer og gjenstander for å vedlikeholde og opprette allianser med nødvendige alliansepartnere i et maktpolitisk ustabilt samfunn. Gavegivingens formål må derfor sies å ha vært den samme både i irskesjøområdet og den norrøne sfæren, og skikken opprettholdt sin funksjon fra vikingtid og inn i Sveins tidsalder.

¹²¹ OS, kap. 67, 79, 83, 93, 99

¹²² OS, kap. 66

¹²³ Duffy, 1997, 70

¹²⁴ Sigurðsson, 2010, 28

2.6 Sammenfatning

Målet med dette kapittelet var å se hvilken rolle nettverket spilte for Svein Åsleivssons maktgrunnlag. Vi har her sett at nettverket spilte en avgjørende rolle både for han og andre stormenn, og nettverket var på mange måter grunnleggende for deres handlinger. Det har blitt belyst gjennom betydningen gjensidig støtte, lojalitet og hjelp hadde på 1100-tallet, nøkkelfaktorer innenfor vennskapsbånd.

Flere elementer ved deres valg og handlinger innenfor ulike alliansesystemer belyser viktigheten av å velge «riktige» allierte, og i det store og det hele grunnet det i at de som hadde mest å tilby også var de som var de mest lukrative nettverksforbindelsene. Jo større maktgrunnlag en høvding hadde, jo større handlingsrom hadde han som oftest innenfor et nettverk. At Svein i løpet av de påfølgende årene etter at «krigen mellom tre jarler» brøt ut i 1152 skiftet mellom å støtte alle de tre involverte partene, antyder at han stilte seg bak den som hadde mest å tilby. Aristokratiets involveringer i det maktpolitiske spillet på Orknøyene og i irskesjøområdet er dessuten noe som peker mot at jarlene på Orknøyene og kongen på Man ikke stod spesielt sterkt som sentralmakt i samtiden.

I Orknøyingenes saga kommer det tidlig frem at Svein hadde innflytelse over mange mennesker over et stort område. Han forhandlet med, og muligens tjenestegjorde på den skotske kongens vegne, han giftet seg med en enke på Man og han hadde allierte på Hebridene. Ikke minst nevnes det at han enten hadde eller klarte å skaffe seg fiender på de fleste stedene han oppholdt seg. Det å mestre et maritimt levesett var derfor ikke bare avgjørende for å opprette og pleie vennskap og allianser over et større område, men også for å flykte fra- og straffe fiender. Det medførte at Orknøyene, Hebridene og irskesjøområdet delvis så annerledes ut enn Island på midten av 1100-tallet. Mangelfull tilgang på skip gjorde at de på Island ikke hadde de samme eksterne mulighetene som skipsfart medførte på Orknøyene og i Irskesjøen. Derfor ble husholdenes størrelse, gjenstander som ble brukt innenfor gaveøkonomien og andre nettverksbyggende funksjoner mindre utbredt og omfattende enn i områdene lengre sør.

Vi har også sett at Svein Åsleivsson brukte ekteskap, fostringspraksis og gjestebud for å knytte til seg lukrative alliansepartnere – tilnærmet på samme måte som de gjorde det både på Island, på Hebridene og i Irskesjøen. Gjennomgående kan vi derfor konkludere med at det, til tross for enkelte lokale forskjeller, var mange faktorer og funksjoner ved nettverksbyggingen på Orknøyene som gjør at vi kan trekke tråder mellom de ulike områdene. Svein Åsleivssons nettverksbyggende virksomhet bærer i det store og hele preg av ønske om egen vinning, noe

som tross alt kan sies å være et likhetstrekk blant de fleste aristokratiske medlemmer i perioden. Selv om Svein ofte omtales som en erkeving, gir den skiftende alliansepolitikken like mye inntrykket av ham som en tidløs, politisk interessert handelsmann. Økonomiske og politiske ressursers rolle for Sveins maktgrunnlag er et aktuelt tema videre i denne oppgaven.

Kapittel 3 - Økonomiske og politiske ressurser

For vikingtidens og middelalderens stormenn var det viktig å besitte ressurser for å støtte opp under eget maktgrunnlag, noe som i forrige kapittel ble belyst gjennom nettverkets funksjon. Rikdom er ikke nødvendigvis ensbetydende med makt, men spesielt i vikingtid og i tidlig middelalder var det ikke langt fra å bety det samme. Relativ rikdom var derfor et grunnleggende element for makt og herredømme på 1100-tallet, og gjennom å studere norrøn og europeisk litteratur får vi innblikk i ulike maktpersoners strategier for å anskaffe nødvendige ressurser. Orknøyingenenes saga kan i denne sammenheng brukes både for å identifisere jarlers, høvdingers og til dels bønders virksomhet tilknyttet ressurser. Samtidig er det tidligere blitt brukt arkeologiske undersøkelser for å belyse enkelte områder hvor kildematerialet er mangelfullt.¹²⁵ En høvdings ressursbehov hadde som oftest sammenheng med ens ambisjonsnivå, noe som vil komme tydelig frem i dette kapittelet.

Ved å trekke tråder tilbake til vikingtiden, eksisterer det to ulike syn tilknyttet høvdingers ressursgrunnlag – indre og ytre ressurser. Til tross for at forfatteren bak Orknøyingenenes saga bruker mye plass på å beskrive plyndringer, herjinger og politiske konflikters hendelsesforløp, må vi være forsiktig med å påstå at det var de ytre ressursene som ene og alene utgjorde det økonomiske fundamentet for 1100-tallets høvdinge på Orknøyene. Denne type virksomhet var gjerne mer dramatisk og noe sagaforfatterne ønsket å videreformidle. Det er derfor viktig å vie informasjon vi får angående indre ressurstilgang oppmerksomhet, noe som også har vært gjenstand for diskusjon i tidligere forskning.

Det tradisjonelle synet forfekter viktigheten av ytre ressurser for høvdingene.¹²⁶ Her pekes det på at de indre ressursene først ble viktige for aristokratiet i etterkant av vikingtiden, men at stormenn på en mer tilfeldig basis kan ha krevd inntekter av bønder også før år 1200. Skillet innenfor dette synet trekkes ofte ved et førstatlig og statlig samfunn, hvor aristokratiet ikke skal ha hatt kontroll over store jordressurser før sentralmakten fikk en dominerende posisjon i samfunnet.

Den andre siden består av forskere som mener at indre ressurser i større grad hadde betydning for vikingtidens stormenn, og at overgangen fra en plyndringsøkonomi til vektlegging av

¹²⁵ Barrett, 2007, 299-342

¹²⁶ Se f.eks. Duby, G. *Krigare och Bönder, Den Europeiska Ekonomins Första uppsving 600-1200*, oversatt av Michael Nordberg, Stockholm: Norstedt, 1981, 136 og Lindkvist, T. «Plundring Skatter och den Feodala Statens Framväxt: Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid», 8. *Opuscula historica Upsaliensia*, nr. 1, 1990, 14-46

jordbruksproduksjon ikke var så brå som tidligere hevdet.¹²⁷ Et av hovedargumentene for dette er at den hierarkiske strukturen også tidligere sammenfalt bedre med et landeiende aristokrati som hadde kontroll over samfunnsmedlemmer av lavere rang. I denne sammenheng kan også Sigurðssons syn nevnes. Han mener at det på 11- og 1200-tallet skal ha skjedd en endring innenfor befolkningens økonomiske fokus. Det innebar en utvikling som beveget seg fra en gjensidig redistribusjonsøkonomi til et klarere markedsøkonomisk preg. Fletter vi Sigurðssons poeng inn i den nevnte debatten, kan vi si at redistribusjonsøkonomien i større grad tilhørte et førstatlig samfunn enn et økonomisk markedsrettet preg hvor fokuset lå på profitt og utnyttelse av andre.

Dette kapittelet har ikke som hovedmål å ta standpunkt i denne debatten, men med debatten som utgangspunkt kan vi stille spørsmålsteget ved sentralmaktens utvikling på Orknøyene under Svein Åsleivssons levetid. I hvor stor grad vektla han indre og ytre ressurser, og hva kan hans ressursgrunnlag si om høvdingenes posisjon og behov i perioden? Først vil de indre ressursene beskrives, som jordbruk, utnyttelse av bønder og fangst, før de ytre ressursene blir tatt i nærmere øyesyn. Det innebærer blant annet plyndring. Forhåpentligvis kan vi også finne elementer fra både indre- og ytre ressurstilegnelse i irskesjøområdet og på Island, som dermed kan bidra til at vi kan se den økonomiske virksomheten på Orknøyene i et bredere perspektiv.

3.1 Indre ressurser

Orknøyene har, til tross for sin beskjedne størrelse, i en nord-atlantisk kontekst tradisjonelt blitt ansett som et velstående område. Den strategiske beliggenheten, med kontroll over maritim trafikk mellom Nordsjøen, Irskesjøen og Nord-Atlanteren har blitt påpekt som en hovedfaktor for områdets velstand. I senere tid har derimot korndyrking og fiskeeksport blitt ansett for å ha vært andre spesielt viktige ressurser innad for den Orknøyske befolkningen på 11- og 1200-tallet.¹²⁸ Det må dessuten antas at flere av de samme ressursene også var viktig i de nærliggende øysamfunnene.

På Island skal eksempelvis gårdene allerede i landnåmstiden ha vært av betydelig størrelse, hvor alle tilgjengelige ressurser over store områder ble benyttet.¹²⁹ Her fantes også satellittgårder tilknyttet hovedgården med den hensikt at man skulle komplettere ressursutnyttelsen. Det påpekes også at jordbruket i det norske høymiddelalderssamfunnet

¹²⁷ Skre, D. «Centrality, Landholding, and Trade in Scandinavia c. AD 700-900», 200. I *Settlement and Lordship in Viking and Early Medieval Scandinavia*, redigert av Poulsen B. og Sindbæk, S. M., Turnhout: Brepols, 2011

¹²⁸ Barrett, 2007, 299-326

¹²⁹ Sigurðsson, J. V., Gjerland, B. og Losnegård, G. *Ingólfr: norsk-islandsk hopehav 870-1536*. Førde: Selja Forlag, 2005, 128-129

bestod av mange mindre enheter som var selvforsynte.¹³⁰ Både fiske, husdyr og til en viss grad korndyrking var ressurser som ble kombinert. Her leide de fleste jord av kirken og kongen, som var de store jordeierne.

Generelt kan vi si at en høvdingens fokus på indre ressurser vil reflekteres i god utnyttelse av bøndene, som var samfunnets produsenter. Ettersom det eksisterer et begrenset kildemateriale fra 1100-tallet på Orknøyene, er det utfordrende å si noe om innenlandske forhold. I Orknøyenes saga er det likevel mulig å finne spor av Svein Åsleivssons utnyttelse av indre ressurser på midten av 1100-tallet. Ved å bruke den informasjon vi får her, og samtidig trekke inn nærliggende områder som Island og Irskesjøen, muliggjør det at vi kan få et mer helhetlig bilde av høvdingenes indre ressursutnyttelse i perioden. Handelsvirksomhet vil i denne sammenheng være tilknyttet hver enkelt ressurstype, og vil derfor trekkes frem i lyset der hvor det er aktuelt.

3.1.1 Arv

Overføring av ressurser skjedde i henhold til arvereglene. Arvereglene var ikke identiske, men hadde mange likhetstrekk på tvers av Orknøyene, Island, Norge og irskesjøområdet. Det innebar et *gradual-prinsipp*, hvor arverekkefølgen ble avgjort av slektskapstilknytning til den som etterlot seg arv, der den nærmeste kom først. Landskapsloven i Norge graderte de fire første leddene i arverekkefølgen sønn, far, datter og sønnesønn. Uektefødte barn stilte bak ektefødte i rekkefølgen, og når sønner og døtre arvet sammen skulle sønnen ha odelsjorda mens kvinnen fikk løsøre og annen jord. På Island var arverekkefølgen inntil 1271 sønn, datter, far og bror, og i likhet med i Norge fikk kvinner halv arverett sammenlignet med brødre.¹³¹ På Orknøyene gjaldt enkelte av de samme reglene, preget av *odal*-systemet, som hadde en primogenitur grunnstruktur.¹³² Det favoriserte den førstefødte sønnen, og likner i så måte første ledd i arverekkefølgen på Island og i Norge. På Man kommer det også frem at de vektla ektefødte arvinger. Kong Gudrød fremmet i andre halvdel av 1100-tallet for eksempel den yngste sønnen Olaf som hans etterfølger, ettersom han i motsetning til sin eldre bror sannsynligvis var ektefødt.¹³³

Gjennom beretningen om Svein Åsleivsson ser vi trekk fra Orknøyene som tyder på at politiske ressurser også gikk i arv. I tillegg til eiendom, kunne man automatisk overta nettverket til

¹³⁰ Danielsen, R. m.fl., *Grunntrekk i norsk historie: fra vikingtid til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget, 1991, 41-52. Norges geografi og klima har i stor grad begrenset korndyrkingsmulighetene innenlands.

¹³¹ Sigurðsson, 2008, 202-203

¹³² Thomson, 2008, 108

¹³³ Bauermann, 2006, 151

avdøde. Olav Rolvsson, Svein Åsleivssons far, eide en gård på Gairsay i tillegg til å styre et gods i Duncansby i Caithness for Pål jarl. Sveins eldre bror, Valtjolv, hadde eiendom på Stronsay. I desember 1135 døde begge. Valtjolv druknet på vei til gjestebud og faren ble drept. Dermed overtok Svein begge eiendommer, som bestod av store økonomiske ressurser og et omfattende vennskapsnettverk. Selv om han var den første i arverekken, anses personlig egnethet for å ha vært viktig for å lede store hushold.¹³⁴ At nettverket gikk i arv kommer til syne ved at han raskt etter ulykkene oppsøkte og benyttet seg av farens allierte, hvor han fikk hjelp og ble tatt godt imot.¹³⁵ Vi kan derfor med rimelig sikkerhet slå fast at Sveins maktgrunnlag i utgangspunktet var et produkt av at både økonomiske og politiske ressurser gikk i arv. Det innebar jord og eiendom på den ene siden, og vennskap og allianser på den andre. Personlig egnethet ble i større grad viktig for å opprettholde den posisjonen og de ressursene han hadde arvet.

3.1.2 Tilegnelse av eiendom gjennom ekteskap

I ekteskapet lå det potensielt store verdier. Ved å gifte seg inn i rike familier kunne høvdingene komme i besittelse av store eiendommer og dermed øke sitt maktgrunnlag. I tillegg kunne høvdinge, jarler og konger gjennom giftemål løfte laverestående individer opp og frem i hierarkiet inntil statsmakten i Norge vokste seg sterk nok til å overta all formell makt på Orknøyene en gang på slutten av 11- og starten av 1200-tallet.¹³⁶

Orknøyene og Svein Åsleivsson

For å summere opp, var Svein Åsleivsson ifølge sagalitteraturen i besittelse av familieeiendom på Gairsay og Stronsay, tildelt jord fra jarlen på Caithness, stesønnenes eiendom på Caithness og de nevnte gårdene på Man. I tillegg nevnes flere mindre gårder, sannsynligvis «satelittgårder» tilknyttet de større hovedgårdene. Kun to av de større eiendommene var dermed opprinnelig hans egne. Vi må også gå ut i fra at Svein, ved å gifte seg til eiendom overregionalt, økte tilgangen til ulike varer. Selv om Svein ikke kunne nå høyere rang enn høvding, er det liten tvil om at også denne formen for ressursutnyttelse bidro til at han fikk et større ressurs- og maktgrunnlag.

Å løfte andre frem i hierarkiet gjaldt spesielt i tilfeller hvor man ville belønne trofaste støttespillere. I Orknøyings saga fortelles det at Svein hadde hjulpet en venn på Hebridene, som hadde kontakter på Man. Denne vennen fremmet i gjengjeld ekteskapet mellom Svein og

¹³⁴ Fiedler, 2008, 32

¹³⁵ OS, kap. 66

¹³⁶ Sigurðsson, 2008, 90-92, Crawford, 2013, 238

Ingerid på Man, som var en rik enke.¹³⁷ Eksempelet understreker også at en høvdings rikdom på mange måter kunne gjenspeiles i hans ekteskapsallianser, noe som kan sies å ha vært gjeldende i store deler av middelalderens Europa.¹³⁸

Island og irskesjøområdet

Ekteskap med tilhørende eiendomstilegnelse var svært utbredt også andre steder. På Island var gods, anskaffet gjennom giftemål og skilsmisser en viktig faktor i høvdingenes økonomiske ressurser.¹³⁹ Enkelte bønder var svært rike. For andre stormenn ble det da viktig å gifte seg med døtrene deres, spesielt om de var enebarn. Da kunne de øke formuen sin. Det kan også se ut til at høvdingene ofte beholdt arven ved skilsmisse, og ved å gifte seg på nytt kunne formuen øke ytterligere. Det blir derfor påpekt at det parallelt med denne eiendomskonsentrasjonen foregikk en maktkonsentrasjon. Eiendom var makt. I den sammenheng må det trekkes tråder til Orknøyene og Svein Ásleivsson. Også her så det ut til at maktgrunnlaget økte i takt med tilegnelse av eiendomsressurser. Liknende utvikling synes også lengre sør.

Hverken for Somerled eller Olav Godredsson, konge av Man, var det uvanlig å inngå skilsmisser for å kunne gifte seg opp igjen og inngå i nye allianser. Paralleller kan også trekkes mot Irland, hvor konger kunne gifte seg tidlig og ofte, og hvor det var vanlig å bryte ekteskap. Polygami ble praktisert i irskesjøområdet på 1100-tallet,¹⁴⁰ og økonomisk vinning kan ved siden av den alliansebyggende funksjonen anses som hovedmotivasjonen bak ekteskapene. I Irland eksisterer det i tillegg en lovskrift som antas å være fra 700-tallet. Den omhandler eiendomsdeling ved skilsmisse.¹⁴¹ Her beskrives kvinners rettigheter som svært begrensede, og ettersom ekteskap skjedde i flere former, som oftest løse, må det antas at mennene ofte satt igjen med store deler av eiendommen. I 1166 eller 1167 ble datteren til Diarmaid Mac Murchadha, konge av Leinster, lovet bort til Strongbow. Han var en sentral skikkelse i den normanniske innvasjonen, og ekteskapet skal ha inkludert arverett på kongedømmet etter Mac Murchadas død.¹⁴²

Ekteskapet innenfor eliten i de nevnte geografiske områdene bar med andre ord lite preg av kjærlighet. Giftemål var nærmest uten unntak basert på politiske og økonomiske grunner, og kunne potensielt være kilde til enorme ressurser. Selv om hensikten blant høvdingesjiktet

¹³⁷ OS, kap. 78

¹³⁸ Barrett, 2007, 304

¹³⁹ Sigurðsson, 1993, 135

¹⁴⁰ Duffy, 1997, 45

¹⁴¹ Ibid., 22

¹⁴² Ibid., 64-65

samtligte steder var å styrke eget maktgrunnlag, ser vi at det på Orknøyene og i irskesjøområdet oftere var snakk om å danne ekteskapsallianser i et overregionalt perspektiv enn hos høvdingene på Island. De giftet seg nærmest utelukkende med mektige familier innad på øya.

3.1.3 Fiske

Sagalitteraturen sier ikke noe om at Svein eller noen innenfor hans nettverk bedrev jakt,¹⁴³ men derimot blir fiskevirksomhet nevnt ved flere anledninger. I sjøen var det store ressurser å hente. Barrett har tidligere kombinert undersøkelser av eldre kilder med arkeologiske funn. Her har han blant annet konkludert med at fiske var en av to vitale ressurstyper som i et samtidsperspektiv bidro til å gjøre Orknøyene til et relativt økonomisk rikt område.¹⁴⁴

For høvdingene lå det også potensielle verdier i å drive handel. De styrte ofte handelen og drev handelssentrene.¹⁴⁵ Ved å gi handelsmennene varer de kunne selge med fortjeneste i sine hjemland fikk høvdingene tilgang til varer de selv hadde bruk for. Fisken antas å ha spilt en nøkkelrolle i denne sammenheng. Den fikk lengre holdbarhet ved å bli tørket, og var derfor godt egnet for lagring og transport. I tillegg var fiskeolje et viktig næringstilskudd. Orknøyenes saga nevner fiske ved flere anledninger, også i tilknytning til Svein. Vi må derfor anta at fisket var en av flere ressurser som var viktig for Svein og den generelle befolkningen på Orknøyene forøvrig.

Orknøyene

Vi har tidligere sett at Svein Åsleivssons hushold tidvis bestod rundt hundre personer, altså må vi gå ut ifra at fisket måtte ha vært svært produktivt for at Sveins familie kunne sitte igjen med et fangstoverskudd de kunne bruke i handelsvirksomhet. Likevel er det mye som tyder på at fisket tidvis kunne være såpass innbringende at det medførte et produksjonsoverskudd av for eksempel tørrfisk.

Arkeologiske utgravinger har også vist at tørrfisk ble spist lokalt på Orknøyene på 10- og 1100-tallet,¹⁴⁶ og sagaen beskriver Svein for første gang når han var ute på fiske sammen med to brødre - Margad Grimsson og broren.¹⁴⁷ At Svein selv var ute på fiske - som på rådende tidspunkt (desember 1135) fortsatt var medlem av foreldrenes hushold - understreker dets

¹⁴³ Det fortelles derimot at jarlene jagde både hare, oter, hjort og rein. Ettersom Svein var i besittelse av eiendom på Caithness, hvor hjorte- og reinsjakt var viktig, er det ikke usannsynlig at jakt var av betydning for husholdet der.

¹⁴⁴ Barrett, 2007, 330

¹⁴⁵ Sigurðsson, 2008, 217

¹⁴⁶ Barrett, 2007, 323. Torsk var spesielt egnet for tørrfiskproduksjon, men også nærliggende arter som hyse var vanlig å bruke.

¹⁴⁷ OS, kap. 66

viktighet. Sjøfiske var ikke en risikofri aktivitet i vinterhalvåret. Margad og broren var sønner av en fattig bonde på Swona, noe som antyder at Sveins familie hadde folk som fisket for dem. Videre er dette noe som også belyses av arkeologiske utgravinger, som har avdekket bebyggelse og et fiskevær som skal ha eksistert i direkte tilknytning til Sveins eiendommer i Duncansby i tiden mellom det 11.- og 15. århundre.¹⁴⁸ Det indikerer fangstvirksomhet i større skala, og i så måte kan vi anse et fangstoverskudd benyttet innenfor handel som sannsynlig. Hvor stort fiskeoverskuddet kunne være er derimot vanskelig å anta. Likevel kan vi gå ut i fra at overskuddet ble mindre i takt med husholdets vekst. Åtti mann i vinterkost var ressurskrevende.

Island og irskesjøområdet

Selv om fisk var en sentral del av kostholdet, ble større mengder tørrfisk sannsynligvis også rettet mot handel og eksport. Tidligere forskning viser blant annet til at det på 11- og 1200-tallet eksisterte handelsruter mellom Orknøyene og Norge, Skottland og Irland, noe som belyser kontakt på tvers av disse områdene. For eksempel er det blitt påpekt at Norge ble preget av et stadig større handelsnettverk i det 11. og 12. århundre. Handelen bestod i stor grad av meieri-, fangst- og husdyrprodukter, som blant annet ble brakt til Bergen fra øysamfunnene vest i havet.¹⁴⁹

Fiske hadde dessuten lokal betydning samtlige steder. På Island var utbredt fiske mest sannsynlig vanlig helt fra fristatstida. Her kunne «fattigfolk vinne seg rikdom ved fiskeri».¹⁵⁰ Her antas det også at det ble bedrevet innenlandsfiske i perioden, trolig etter fisk satt ut av de første generasjonene innbyggere, med sikte på å drive et slags naturlig fiskeoppdrett.¹⁵¹ Økningen innen fiskehandel i Norge og England kan også ses i sammenheng med «fikseekspløsjonen på Orknøyene i det 11. og 12. århundre».¹⁵² Fangst, og spesielt fiske som ressursgrunnlag belyser dermed en sammenheng på tvers av både det norrøne området og irskesjøområdet i perioden.

Samtidig ser klimaet ut til å ha utspilt en sentral rolle for fisket, også i høymiddelalderen. På Hebridene og Man var sildefisket en viktig ressurs. Mindre torsk og større forekomster av sild hadde sannsynligvis bakgrunn i et varmere klima. Lokale forskjeller eksisterte, men fiske og fangst var uansett viktig. Fra et moderne perspektiv er det vanskelig å anta naturressursenes

¹⁴⁸ Barrett, 2007, 327

¹⁴⁹ Ibid., 320

¹⁵⁰ Jóhannesson, J. *Islands historie i mellomalderen. Fristatstida*. Bergen: J. D. Beyer boktrykkeri, 1969, 254-255

¹⁵¹ Sigurðsson, 2008, 57

¹⁵² Barrett, 2007, 314 og 324

konkrete verdi, noe som også har vært en utfordring i denne oppgaven. Likevel har vi sett at det er vanskelig å komme utenom at naturressursene var av stor betydning, også for høvdingesjiktet på midten av 1100-tallet. Utnyttelsen av ulike typer naturressurser varierte naturligvis i takt med geografisk plassering, men fangstens rolle og verdi må sies å ha vært den samme. Fisket hadde en særegen stilling både når Svein og den generelle befolkningen skulle høste av naturens goder.

3.1.4 Jordbruk

Det må antas at høvdingen av Svein Åsleivssons art var avhengige av «sikre» ressurser i form av en basisinntekt fra én eller flere gårder. En høvding hadde derfor behov for et solid økonomisk utgangspunkt for å opprettholde sin maktposisjon. På et tidlig stadium må vi regne med at de fleste gårder var selvforsynte. Etter hvert kan likevel faktorer som befolkningsvekst og økning i antall gårder ha medført en viss grad av spesialisering, slik situasjonen skal ha vært i Norge og på Island.¹⁵³ Det er heller ingen grunn til å tro at situasjonen skal ha vært noe annerledes på Orknøyene. Det man ikke produserte selv måtte anskaffes gjennom handel eller gjennom bytte.

Her er det derfor interessant å se nærmere på likheter og ulikheter i jordbruksproduksjon mellom de ulike områdene. Samtidig er det interessant å se i hvor stor grad Svein var avhengig av produkter fra jordbruket for å opprettholde sin maktposisjon. Foredlingen av jordbruksprodukter kunne ved gode avlinger oppta store deler av vinterhalvåret,¹⁵⁴ og jordbruket kan derfor anses som et grunnelement i en syklisk livsstil. I denne sammenheng vil kornet være et naturlig fokusområde.

Orknøyene

Svein Åsleivsson blir av de mest kjente historikerne på feltet kategorisert som en anarkistisk, voldelig og uforutsigbar høvding og pirat, noe som gjenspeiler hovedvekten av Orknøyenes sagas fortellinger rundt hans person.¹⁵⁵ Virksomheten som bonde, i det som i utgangspunktet var et jordbrukssamfunn, har derfor en tendens til å bli nedprioritert. Selv om kildematerialet ikke vektlegger de indre ressursene i sine beskrivelser, kan enkelte eksempler som underbygger viktigheten av jordbruket trekkes frem:

¹⁵³ Sigurðsson, 2008, 58

¹⁵⁴ Ibid., 190

¹⁵⁵ Se f.eks. Crawford, 2013, 172-173 og Thomson, 2008, 108-109

«Svein hadde en drabelig våronn og lot så en masse og gikk selv med i arbeidet. Man når han var ferdig med våronnen, dro han hvert år i viking (...) og kom hjem litt over midtsommer (...) Så var han hjemme til åkrene var skåret og kornet berget».¹⁵⁶

I Sveins tilfelle vet vi at han eide og disponerte store gårder. Sitatet ovenfor understreker viktigheten av å ha en basisinntekt. Det ble først aktuelt å dra i viking etter at pliktene tilknyttet jordbruket, og spesielt kornet, var fullført, og Svein anså det altså som så viktig at han valgte å være til stede selv for å se til at alt gikk riktig for seg. Først og fremst ville en høvding av Svein Åsleivssons status ha behov for jord tilknyttet en setesgård for å brødfø egen familie og et stort hushold. Det ville vært vanskelig å fø opp mot hundre personer basert på leilendingers produksjon og ytre ressurstilegnelse. Fra tidligere kapittel vet vi også at jordbruksprodukter kunne ha en avgjørende rolle for det gjensidige vennskapsbåndet mellom høvding og bønder. Et overskudd av matvarer kunne redistribueres til venner og allierte, eksempelvis gjennom gjestebud, som dermed ville øke muligheten for at de forholdt seg lojale.

At Svein satte jordbruksressursene høyt må derfor anses som naturlig, men det er likevel vanskelig å finne klare bevis for et eventuelt produksjonsoverskudd som kunne rettes mot handel og profitt. Ved hjelp av arkeologiske funn blir det riktignok antatt at korn av og til ble brukt som eksportvare, men samtidig påpekes det at det var en betydelig viktigere ressurs som livsgrunnlag for alle samfunnslag i jarledømmet.¹⁵⁷ At Svein Åsleivsson hadde en betydelig inntekt som resultat av korneksport må derfor anses som usannsynlig. Kornet bidro på en annen side til at han hadde et godt økonomisk utgangspunkt, og det var et viktig grunnlag for Svein og andre høvdingers maktposisjon. Blant annet bidro det til å opprettholde en betydelig militærmakt, som igjen var avgjørende både for Sveins overregionale hærtokt og hans maktpolitiske involveringer på et mer lokalt plan.

Island og irskeskjømrådet

Lokale forskjeller eksisterte også innenfor jordbruket. På Island var ikke kornet en like viktig ressurs som på Orknøyene og i det nordlige Skottland.¹⁵⁸ Heller ikke i Norge lå forholdene til rette for utstrakt korndyrking. Eksempelvis ble kjøpmenn fra Orknøyene i 1186 spesielt nevnt som velkomne til landet etter at de kom med varer landet «ikke kunne klare seg uten».¹⁵⁹ Det

¹⁵⁶ OS, kap. 107

¹⁵⁷ Barrett, 2007, 321

¹⁵⁸ Sigurðsson, 2008, 56-58, Barrett, 2007, 320

¹⁵⁹ Svs, G. Storm og A. Bugge (overs.) *Sverres saga*, Kristiania: I. M. Stenersens Forlag, 1914, kap. 104

antas at lasten hovedsakelig bestod av korn, som man i Norge opplevde et stadig økende underskudd av fra 1100-tallet og fremover.¹⁶⁰

Geografi og klima blir ofte sett på som hovedfaktorer som gjorde forholdene mindre gunstige for korndyrking i disse områdene, og kornet preget dermed økonomien i mindre grad enn på Orknøyene. Fram til en gang på 1300-tallet skal riktignok klimaet ha vært såpass gunstig at korndyrking også foregikk på Island.¹⁶¹ Likevel må vi anta at det foregikk i mer beskjedne former enn lengre sør, som i Irland.

I Irland var korn en viktig del av dietten. I tidligere studier blir det i tillegg vist til at noen typer korn ble ansett som mer eksklusive enn andre, og dermed forbeholdt den lokale eliten.¹⁶² Dette underbygges av arkeologiske funn som har identifisert hvete, den mest eksklusive kornsorten, i sammenheng med aristokratiske bosetninger. Til tross for få indikasjoner på at ulike produkter var forbeholdt ulike samfunnsklasser på Orknøyene i perioden, blir det her beskrevet en utbredt drikkekultur blant høvdingesjiktet.¹⁶³ Selv om marginale samfunnsgrupper sjeldent blir omtalt, kan det tenkes at korn blant bøndene hovedsakelig ble brukt i produkter som ga fast føde fremfor i alkoholholdige drikker.

I likhet med Orknøyene og de andre nevnte områdene var jordbruket et grunnelement også i det irske samfunnet, og utgjorde derfor en like viktig del av økonomien.¹⁶⁴ Irland var i motsetning til dagens topografi (og øyene i nord) dekket av tett skog, og utnyttelse av trevirke foregikk frem til tidlig-moderne tid.¹⁶⁵ Lover med hensikt å motvirke ødeleggelse av skogområder indikerer skogbrukets økonomiske verdi, en ressurstype høvdingesjiktet på Orknøyene ikke hadde tilgang til.

Oppsummert har vi dermed sett at produkter tilknyttet jordbruk fikk stor betydning for det brede samfunnslag, selv om bruken av for eksempel kornprodukter kunne variere ut fra sosial status. Gjennom å se nærmere på Svein Åsleivssons jordbruksvirksomhet, har høvdingesjiktets ressursgrunnlag og -behov blitt belyst. For dem var jordbruket essensielt både for å brødfø kjernefamilien og for å opprettholde et bredere nettverk av allianser. Vi må likevel anta at

¹⁶⁰ Thomson, 2008, 190. Et par århundrer senere ble handelen i Bergen hovedsakelig overtatt av Hanseatene. Handelsmenn fra Orknøyene sank betraktelig i popularitet ved å handle direkte med hanseatiske kjøpmenn som ulovlig seilte nord for Bergen.

¹⁶¹ Sigurðsson, 2008, 56-57

¹⁶² Edwards, N. *The Archaeology of Early Medieval Ireland*. London: Routledge, 2004, 60. Hentet 06.10.2016 fra <http://www.tandfebooks.com/doi/view/10.4324/9780203433782>, Duffy, 1997, 12

¹⁶³ OS, f. eks. kap. 52, 57, 66, 100, 102

¹⁶⁴ Edwards, 2004, 60

¹⁶⁵ Duffy, 1997, 10

avlingene sjeldent medførte et stort produksjonsoverskudd som høvdingesjiktet kunne rette mot handel og profitt - selv om et slikt overskudd ikke kan utelukkes i spesielt fruktbare år. Korn og andre jordbruksprodukter var svært viktig for høvdingesjiktet, men sannsynligvis ikke som handels- og eksportvare.

3.1.5 Jordleie og landskyld

Høvdingene knyttet til seg venner og allierte gjennom redistribusjon av varer og verdigjenstander. Det tradisjonelle synet på dette forholdet har stort sett basert seg på motytelse begrenset til lojalitet og politisk støtte. Konkurrerende teorier har derimot blitt lansert, noe som har bidratt til at man har sett på forholdet mellom høvdinge og bønder i Skandinavia på en alternativ måte. Det viktigste poenget i deres syn er at høvdingene innenfor faste rammer skal ha hatt rett på en andel av bøndenes produksjon, og at dette høymiddelaldersystemet var en transformasjon fra tidligere hierarkiske eiendomsstrukturer.¹⁶⁶ Det innebærer ikke bare aristokratiets herredømme over andres ressurser, men også menneskene. En forutsetning for et slikt system antas å ha utgangspunkt i en større høvdingegård med kontakt med mindre, nærliggende gårder.

Orknøyene

Fra hva man kan lese i Orknøyingenes saga, var det få eller ingen andre gårder på Gairsay, hvor Svein hadde sitt høvdingesete. Skipsfart og Sveins maktgrunnlag var likevel faktorer som muliggjorde utnyttelse av bønder. Forskning har tidligere vist til smør og andre meieriprodukter som skatt og leie fra leilendinger, blant annet under Sveins leveår.¹⁶⁷ Betydelige funn av beinrester etter kalver og ungdyr i tilknytning til gårder peker mot tidlig slaktning for å unngå tap av melk, som ble brukt som råstoff i produksjonen av meieriprodukter. Det oppsiktsvekkende her er at beinrester fra ungdyr er tilnærmet fraværende i tilknytning til stormanns- eller høvdingeseter. Et fraværende produksjonsbehov av slike produkter blant aristokratiet peker mot skattelegging av bønder.

Sagalitteraturen indikerer også et slags tradisjonelt leilendingsforhold. På vårparten reiste Svein rundt for å kreve landskyld av de som drev gårdene han eide.¹⁶⁸ Han visste dermed å forvalte og generere inntekt ut av de eiendommene han var i besittelse av, men som han ikke hadde kapasitet til å se etter selv. Det reflekteres videre i beskrivelsene av Sveins leilendinger. Først blir en navnløs leilending omtalt i forbindelse med landskylden, før leilending nummer to blir

¹⁶⁶ Skre, 2011, 201-202

¹⁶⁷ Barrett, 2007, 321-322

¹⁶⁸ OS, kap. 85

presentert med navnet Gils, en «kjær venn» av Svein.¹⁶⁹ Gils ba Svein inn til gjestebud hvor han hadde brygget øl og stelt til et gilde for ham og følget. Det antyder at tross Sveins krav på underhold, kunne forholdet mellom høvding og leilending være relativt nært. Leilendingene var altså en del av Sveins nettverk. Disse gode forholdene peker også i retning av at han ikke krevde en urettmessig stor andel av sine leilendingers produksjon.¹⁷⁰ Men det finnes heller ingen indikasjoner i sagaen som tilsier at Svein hadde herredømme over mennesker.

Island og irskesjøområdet

Historiske undersøkelser har vist at det også i Irland ble hevet skatt fra bønder på 1100-tallet, gjerne i form av *naturalia*.¹⁷¹ I sammenheng med Svein Åsleivssons maktgrunnlag er det i Irland den lokale herren som er mest interessant. Hans status hadde utgangspunkt i kontroll over et varierende antall bønder. Som på Orknøyene, og på Island,¹⁷² var dette forholdet bygd på gjensidig nytte. Klienten fikk drive herrens jord mot å forplikte seg til å betale spesifikke skatter. Skatten kunne betales i ulike former; i matprodukter, periodevis underhold av herren eller ved å tjenestegjøre på andre måter. Herren måtte på sin side sørge for fysisk beskyttelse.

På Island antas det at jordleie tilhørte sjeldenhetene under landnåmstida, men at det ble mer vanlig fra 1100-tallet.¹⁷³ Trolig var de fleste leilendingene tilknyttet høvdingene. De kunne både bli belønnet og straffet ut fra hvor driftige og lojale de var, men det anses som lite sannsynlig at de ble utsatt for sterkt press fra jordeierne. Om leilendingene bygslet en storgård, ble de ansett for å være tingfarekaupbønder. Tingfarekaupbønder var underlagt en av få skatter som blir nevnt fra Island i perioden - tingfarekaup.¹⁷⁴ Tingfarekaupen blir først nevnt omkring 1150, og var en avgift tingfaringsbonden var pliktig til å betale høvdingen om han ikke møtte opp på vårtinget eller på alltinget. Denne avgiften ble videre delt mellom høvdingen og de andre tingmennene etter forhandling, og var ment for å dekke utgifter i forbindelsene med opphold ved tinget.

På Orknøyene og på Island kunne en høvding på sin side risikere å få vennskapet brutt om han ikke overholdt sine plikter ovenfor bonden, mens herren i Irland potensielt kunne bli degradert.¹⁷⁵ Til tross for enkelte lokale forskjeller, kan vi på de aller fleste områder likevel si

¹⁶⁹ OS, kap. 85 og 94

¹⁷⁰ Eksemplene viser også hvordan skipsfart var en forutsetning for å holde kontakt og kontroll over bønder på Orknøyene, selv om de kunne være spredt over et større område.

¹⁷¹ Duffy, 1997, 16-22

¹⁷² Sigurðsson, 1993, 142-143

¹⁷³ Ibid., 136

¹⁷⁴ Sigurðsson, 1993, 118-119, 136-137

¹⁷⁵ Duffy, 1997, 21

at en lokal herre i Irland langt på vei hadde en tilsvarende rolle ovenfor bøndene som en høvding hadde på Orknøyene og på Island. Den lokale eliten visste å utnytte bøndenes produksjon.

3.1.6 Viktigheten av indre ressurser

Målet med dette underkapittelet har vært å kartlegge Svein Åsleivsson utnyttelse av tilgjengelige indre ressurser. Denne ressurstypen kan, både i kildematerialet og innenfor annen relevant litteratur, ved første øyekast virke ubetydelig målt opp mot ytre ressurser. Her har det derimot blitt vist at de indre ressursene var av stor betydning både for Svein Åsleivsson og for aristokratiet på Island og i irskesjøområdet. Ved å tildele jord og eiendom (og sannsynligvis deler av inntekten av dem), knyttet de til seg allierte. Det ble også gjort ved at overskudd av matvarer og jordbruksprodukter ble delt på flere, eksempelvis gjennom gjestebud, og symboliserte raushet. På mange måter kan de indre ressursene derfor anses som grunnleggende for en høvdings maktbase, da de ble brukt for å underholde både eget hushold og andre allierte. Svein drev trolig store gårder som dermed kunne generere tilsvarende store verdier. Selv om kornavlingene og fangsten kunne variere, må de indre ressursene anses som en sikker inntektskilde. Det er blant annet åpenbart at fisk var en viktig næringskilde på Orknøyene og i nærområdene, og sammen med korn utgjorde det et sterkt økonomisk fundament for en høvding i samtiden.

Det kan derfor konkluderes med at Svein Åsleivsson visste å utnytte bøndene og produksjonspotensialet som lå i jorda. Strategisk og organisert utnyttelse av leilendinger viser at de indre ressursene faktisk var viktige for den lokale eliten i perioden. Det indikerer også trekk ved det orknøyske samfunnet som tilsier at det hadde tatt steget ut fra vikingtiden. Selv om Svein likte å være til stede for å se etter at alt foregikk som det skulle, var han også avhengig av å ha bønder som arbeidet for ham på ulike områder og på ulike gårder. Samtidig må det antas at han hadde krav på en del av overskuddet, muligens en fast takst, av hva andre bønder hadde produsert. Spesielt gjaldt det de som leide jord av ham.

Selv om forfatteren bak Orknøyingenes saga i sin tid brukte lite plass på å beskrive Sveins utnyttelse av indre ressurser, er det derfor ikke urimelig å slå fast at Svein i tillegg til alt annet også var en bonde og en fangstmann. Han var avhengig av en økonomisk og politisk grunnmur for å sikre sitt maktgrunnlag. Mye tyder derfor på at de rådende forholdene på Orknøyene, sammen med Sveins posisjon, medførte relativ rikdom. Sagaens vektlegging av hans piratvirksomhet tilsier at han var avhengig av ytre ressurser for å sikre og kanskje spesielt for å utvide maktgrunnlaget ytterligere.

3.2 Ytre ressurser

I motsetning til fokus på indre ressurser, tilsier et dominerende fokus på ytre ressurser blant høvdingene dårlig utnyttelse av bøndene og jordens potensiale. Selv om vi har sett at Svein Åsleivsson hadde tilgang til, og så viktigheten av indre ressurser, kan vi ikke overse hans mobilisering av tid og mannskap rettet mot ytre ressurstilegnelse. Kildematerialet vektlegger at han mestret den piratpregede siden ved den maritime kulturen bedre enn de fleste, og at han visste å benytte seg av mulighetene det åpnet for – hovedsakelig i irskesjøområdet.

Med forrige delkapittel friskt i minnet, er min antakelse at Svein Åsleivsson langt på vei hadde muligheten til å opprettholde sitt maktgrunnlag basert på indre ressurser. Piratvirksomhet bidro likevel til lett tilgang på ytre ressurser, som kunne brukes for å utvide eget maktgrunnlag. Metodene som ble brukt for å tilegne seg slike ressurser var, i kombinasjon med skipsfart, oftest knyttet til trusler eller utøving av vold. Ulike typer varer og gjenstander Svein kom i besittelse av vil bli nevnt i dette delkapittelet, men det er også relevant hvordan piratvirksomheten foregikk. I Orknøyingenes saga og i forbindelse med Svein, omtales denne virksomheten som å dra på *hærferd*, eller i *viking*:

*«...dro han (Svein) hvert år i viking og herjet omkring i Suderøyene og i Irland og kom hjem litt over midtsommer, det kalte han «vårviking». (...) Da dro han i viking igjen og kom ikke hjem før det var gått en måned av vinteren».*¹⁷⁶

Vi ser her hvordan Svein på rutinemessig vis organiserte "viking"ferdene. Ytre ressurser, anskaffet gjennom piratvirksomhet, var nærmest en integrert del av Svein Åsleivssons økonomi. I tillegg omfattet virksomheten i stor grad de samme personene som var involvert i driften av Sveins jord og eiendom – leilendinger og bønder, i tillegg til hans faste krigere.

3.2.1 Edelmetaller og inntekter fra pirat- og leiesoldatvirksomhet

Myntøkonomien var i høymiddelalderen etablert i store deler av Europa. Etersom Orknøyene var en del av et nord-europeisk handelsnettverk i stadig utvikling,¹⁷⁷ er det sannsynlig at sølv var en av de mest ettertraktede varene når høvdingene dro i viking. Mye av sølvet som ble brakt tilbake til øyene må ha blitt benyttet innenfor gaveøkonomien. Det gjaldt også ulike prydgjenstander, ofte i edelmetaller. Som vi har sett var edelmetaller gjerne ettertraktet innenfor gaveøkonomien ettersom det kunne være det «formelle limet» som bandt sammen allianser

¹⁷⁶ OS, kap. 105

¹⁷⁷ Danielsen, 1991, 45

innenfor et nettverk. Allerede i vikingtiden kunne edelmetaller i ulike former øke ens status.¹⁷⁸ Mynter eller andre edelmetaller kunne også smeltes ned og omformes til statusobjekter, og det er ingen grunn til å tro at denne praksisen hadde endret seg i det 12. århundre. Selv om byttet ikke alltid blir omtalt i kildematerialet, bestod det i tillegg til edelmetaller ofte av husdyr, malt og tekstiler.¹⁷⁹

Svein Åsleivssons piratvirksomhet

Svein hadde allierte og bedrev piratvirksomhet over et større geografisk område. Han dro ut hver vår og hver høst, og i Orknøyingenenes saga får vi inntrykk av at plyndring var en del av hans årlige rutiner utenfor den obligatoriske jordbruksproduksjonen. Plyndringen foregikk i andre regioner, oftest i irskesjøområdet, eller innad på øyene. Det handlet da i større grad om å tilrøve seg eiendom for å svekke politiske fienders maktgrunnlag.

I denne sammenheng, var langskipet viktig. Å mestre seilekunsten var en forutsetning for at piratvirksomheten ble vellykket for Svein, et element som er gjentakende i sagaen og som viste seg å være viktig både når han var ute for å tilrøve seg verdier og når han var på flukt.¹⁸⁰ En gang når han var i vårviking hadde folk gjemt alt løsøre de hadde i jorda eller i uren. Utbyttet så dermed ut til å bli dårlig, men utenfor Dublin møtte de uventet på to engelske handelsskip. De «rante de hver en penning som var på skipene».¹⁸¹ Skipene var lastet med engelske klær, vin og mjød. Når de returnerte til Orknøyene festet de klærne foran på seilene for å vise seg, og Svein ba inn til gjestebud kort tid etter at han kom hjem. Dette eksempelet belyser symbolikken og ressursene som lå i denne typen varer. Ved å redistribuere dem kunne Svein både pleie gamle allianser og utvide sitt vennskapsnettverk. Senere rante Svein et kloster inne i Firth of Forth i Skottland.¹⁸² Her får vi opplyst at han fikk tak i en mengde gods. Sannsynligvis bestod byttet blant annet av prydgjenstander og edelmetaller, og ut fra disse beskrivelsene kommer det også frem at det fortsatt ikke var uvanlig å plyndre religiøse bygninger, hvor det ofte var store forekomster av prydgjenstander og edelmetaller. Videre er dette også et tegn på at kirken, målt opp mot potensiell personlig vinning, ikke nødvendigvis betydde så mye for aristokratiet i det 12. århundre.

En annen inntektsform som på mange måter gikk hånd-i-hånd med piratvirksomhet, var å tilby leiesoldater. Svein Åsleivsson måtte utvilsomt ha vært en lukrativ mann å hyre inn i spesielle

¹⁷⁸ Williams, 2008

¹⁷⁹ Barrett, 2007, 310

¹⁸⁰ OS, kap. 85, 95. Timing av flo og fjære blir også understreket som betydningsfullt i denne sammenheng.

¹⁸¹ OS, kap. 106

¹⁸² OS, kap. 83

situasjoner. Med utgangspunkt i beretningene i Orknøyingenenes saga var det få som kunne måle seg med Sveins krigerferdigheter. I tillegg hadde han innflytelse over store mannskaper. Det kan derfor ikke utelukkes at Svein solgte krigstjenester, og muligens var han en del av den Orknøyske kontingenten som deltok i Battle of Standard i 1138. I tillegg er det sannsynlig at han døde som leiesoldat i et feilslått angrep på Dublin i 1171.¹⁸³ Leiesoldatvirksomhet var en potensielt lukrativ inntektskilde både i vikingtiden og i middelalderen.

Island og irskesjøområdet

Ser vi Svein Åsleivssons virksomhet i en bredere kontekst, finner vi både likheter og forskjeller fra Orknøyene. Vikingenes etterkommere hadde i løpet av århundrene i forkant av tusenårsskiftet gradvis også blitt en del av det irske samfunnet. Med det etablerte enda en voldelig befolkningsgruppe seg i et allerede voldelig samfunn.¹⁸⁴ Det betyr at det var vanlig for de allerede eksisterende og rivaliserende befolkningsgruppene i Irland å angripe hverandre og deres religiøse sentrum for å tilegne seg ressurser, og leiesoldatvirksomhet var heller ikke her uvanlig. Vikingene, som var i besittelse av store flåter, hadde helt siden 800-tallet solgt krigstjenester til irske konger.¹⁸⁵ Det er også blitt vist at walisiske prinser benyttet seg av irske leiesoldater tidlig på 1100-tallet,¹⁸⁶ og leiesoldater ble i tillegg brukt av engelske magnater ved senere anledninger.

På Island var spesifikke gjenstander på sin side i konstant sirkulasjon mellom generasjoner og ulike menn innenfor det som ble til en «sideøkonomi» - uten å bli brukt til andre formål.¹⁸⁷ Denne «sideøkonomien» var spesiell for Island. Varer og gjenstander som våpen, hester, økser, smykker og klær ble oftest brukt som gaver. Denne typen varer, og spesielt edelmetallene, ble derfor ansett som spesielt betydningsfulle for høvdingene på Island. Mangelen på skip¹⁸⁸ førte til en ikke-eksisterende piratvirksomhet blant islandske høvdinge. Det bidro igjen til at tilgangen på ytre ressurser ble mindre og at gjenstander for bruk innenfor gaveøkonomien i større grad var mangelfulle. Det belyses også ved at ran var en uvesentlig del av høvdingenes økonomi.¹⁸⁹ Selv om denne typen gjenstander utvilsomt også var viktige høvdingene på

¹⁸³ OS, kap. 107-108. Se også Barrett, 2005, 218 og 220

¹⁸⁴ Duffy, 1997, 29-30

¹⁸⁵ Ibid., 28

¹⁸⁶ Hudson, B. T., *Viking pirates and Christian princes : dynasty, religion, and empire in the North Atlantic*. New York: Oxford University Press, 2005, 97-99, 136, 182-183

¹⁸⁷ Sigurðsson, 2010, 28

¹⁸⁸ Sigurðsson, 2008, 221. Fra andre halvdel av 1000-tallet er det ikke mange skip islendingene eier.

¹⁸⁹ Sigurðsson, 1993, 137-138

Orknøyene og i irskesjøområdet, må vi dermed gå ut ifra at de hadde en særegen posisjon på Island.

I sterk kontrast til beretningene rundt Svein Åsleivsson blir høvdingenes krigeregenskaper sjeldent nevnt i kildematerialet fra Island.¹⁹⁰ Høvdingene var blant de få som eide våpen, og oftest ble det benyttet stein i strid. Ressurstilegnelse på andres bekostning begrenset seg dermed til sjeldne ran innenlands, hvor formålet først og fremst var å terrorisere motstanderes venner og tingmenn. Husdyr var et typisk mål, som det også kunne være lengre sør. Mangelen på langskip og risiko tilknyttet Islands nordlige geografiske plassering kan ha vært faktorer som bidro til usikker profitt ved å gjennomføre herjinger herfra. Sett bort ifra handelsvirksomhet kan vi derfor si at islandske høvdinger i stor grad baserte seg på tilgjengelige indre ressurser.

Islandske høvdingers virksomhet tilknyttet ytre ressurser skiller seg derfor fra Svein Åsleivsson og aristokratiet i irskesjøområdet. På Island skjedde de få plyndringstoktene som ble utført innenlands, og her eksisterer det heller ikke bevis for at det ble bedrevet leisoldatvirksomhet i et overregionalt perspektiv.

3.2.2 Sjøveiens betydning for ytre ressurser

Med unntak av handel, har vi nå sett at det ikke var mulig å tilegne seg ressurser utenfra uten havgående skip. Vikingskipet deles inn i to hovedtyper; knarren, som var handelsskip, og langskipet, som var et krigsskip. Felles for dem begge var at de var utstyrt med både seil og årer, noe som gjorde at man i mindre grad var avhengig av riktig vind. Skipsteknologien ble gradvis utviklet. Blant annet er det funnet bevis for at langskipet ble bedre rustet for å seile over åpent hav fra slutten av 800-tallet.¹⁹¹ Skip var kostbare, men for høvdingesjiktet på øyene var det umulig å sikre et overregionalt maktgrunnlag uten.

Orknøyene

Mangel på trevirke innad på Orknøyene gjorde det nødvendig å skaffe materialer eller skip fra andre områder. På Orknøyene skal de siden vikingtiden hovedsakelig ha blitt forsynt med båter og skip fra Norge. Skipene kunne bli kjøpt komplett, i «ferdigbyggesett» eller som tilpasset

¹⁹⁰ Sigurðsson, J. V. «Kings, Earls and Chieftains. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c. 900-1300», i Steinsland, Sigurðsson m. fl. (Eds.). *Ideology and Power in the Viking and Middle ages*, Vol. 52. Leiden: Brill, 2011, 74

¹⁹¹ Sigurðsson, 2008, 47

tømmer til bygging.¹⁹² Provinsen Ross, nord i Skottland, var også en viktig kilde til trevirke rettet mot skipsbygging og -reparasjoner for jarlene på Orknøyene.¹⁹³

Svein lot derfor ikke muligheten gå fra seg de gangene han hadde mulighet til å røve til seg skip. Blant annet blir det fortalt at han og mennene fikk øye på et lasteskip som kom østfra mens de hadde tilhold i Bucholly Castle. Det var allierte av Harald Maddadsson jarl, hans daværende fiende, og de tok skipet og alt om var om bord. Mennene ble satt i land. I Orknøyingenes saga gis det uttrykk for at store verdier gikk tapt; jarlen kom på legd og måtte sette sine menn i veitsler påsken over.¹⁹⁴ Skipenes verdi på Orknøyene i samtiden var udiskutabelt høy. Like etter påske røvde Svein til seg enda et skip. På nytt var det et av skipene til Harald jarls allierte. I tillegg til skipet tok de tolv øre gull av en av Harald jarls huskarer.¹⁹⁵ Et tredje skip ble kapret ved Berwick upon Tweed, sørøst for Edinburgh. Det var et «*stort, godt skip (...) og på det var det mye gods*».¹⁹⁶

Kapring av langskip ble dermed ofte gjort i forbindelse med annen type plyndring - underveis på vikingferd eller som ledd i den maktpolitiske kampen Svein var en del av. Disse hendelsene understreker hvor viktig det var å ha tilgang på langskip for å opprettholde makt og innflytelse. Ved å tilrøve seg flere skip kunne man utvide sitt maktgrunnlag. Tap av skip svekket ens posisjon tilsvarende. Langskip var derfor en verdi i seg selv, på samme måte som andre ressurser. I tillegg var de spesielt viktige ettersom de var uerstattelige når høvdinge og maktpersoner skulle tilrøve seg andres eiendeler eller kontrollere egen eiendom.

Fartøyene høvdingene brukte i forbindelse med plyndring og herjing var ikke nødvendigvis kun deres egne. Svein Åsleivsson fikk ved flere anledninger skip fra jarlen for å dra på ulike typer oppdrag.¹⁹⁷ I Orknøyingenes saga står det at skipene var ferdig rustet, noe som viser hvordan allianser kunne bidra til økt tilgang på ytre ressurser. Ved å binde seg til ressurssterke personer fikk høvdingene større slagkraft, som igjen senket oddsen for at plyndringstoktene eller de maktpolitiske stridighetene ble avgjort til deres fordel. Det samme poenget kan trekkes ut fra den tidligere nevnte leiesoldatvirksomheten, som tilsier at stormenn kunne utvide sin militærmakt ved å leie flåtestyrker.

¹⁹² Thomson, 2008, 351. Det blir også påpekt at handelsmenn fra Orknøyene drev utstrakt handel med tømmer i Bjørnefjorden sør for Bergen, et område kalt «Skogene», på 1600-tallet. Orknøyingenes saga sier ingenting om hvor skipstømmeret kom fra, men ved flere anledninger blir tilrøvdde båter og skip ansett for å være verdifulle.

¹⁹³ Crawford, 2013, 153-154

¹⁹⁴ OS, kap. 91

¹⁹⁵ OS, kap. 91

¹⁹⁶ OS, kap. 92

¹⁹⁷ OS, kap. 78

Irskesjøområdet

Spesifikke skipsrøverier er vanskelig å identifisere fra perioden i Irskesjøen.¹⁹⁸ Likevel er det andre faktorer som indikerer viktigheten av skipet. Dublin og området rundt elven Liffey blir ansett for å ha vært et spesielt rikt jordbrukssamfunn rundt årtusenskiftet.¹⁹⁹ Her var det også verdifulle skogområder som inneholdt eik. Eik var en viktig tresort for å kunne bygge skip. Spor av målrettet dyrking av tresorter som eik, i og rundt Dublin understreker skipets betydning for befolkningen. At aristokratiet i Dublin gjerne hadde politiske og økonomiske interesser over store deler av Irskesjøen på midten av 1100-tallet, er også et eksempel som belyser behovet for å kunne benytte seg av sjøveien i dette området.²⁰⁰

Samtidig kan Somerleds virksomhet på Hebridene og i Irskesjøen understreke alliansenes og leiesoldatenes viktighet for å forsterke flåtestyrkene. I 1164 rustet han opp for å gå til angrep mot en Anglo-Normannisk statsmakt som stadig ønsket å styrke sin innflytelse i det vestlige Skottland. I flåten deltok skip og mannskap med opprinnelse utenfor hans øyrike, som Dublin og muligens også Orknøyene.²⁰¹ Samlet kan det derfor konkluderes med at skipet var uvurderlig for et aristokrati som var avhengige av ytre ressurser for å sikre eget maktgrunnlag eller engasjerte seg politisk i et overregionalt perspektiv. Høvdingene på Island fant på sin side alternative måter å sikre og øke deres maktgrunnlag, blant annet ved å vektlegge de indre ressursene.

3.2.3 Viktigheten av ytre ressurser

Dette underkapittelet har vist at ytre ressurser spilte en viktig rolle både for Svein Åsleivsson og for aristokratiet i irskesjøområdet. De ytre ressursene ble gjort tilgjengelig gjennom en maritim kultur og dens muligheter og konsekvenser. I denne sammenheng skiller Island seg litt ut. Her baserte høvdingene seg i større grad på ressurser innenlands, som dermed ble svært viktig for dem. Ved å se Sveins høvdingevirksomhet i en bredere kontekst, kan vi derfor si at en høvding med hans maktgrunnlag sannsynligvis kunne klart seg uten ytre ressurser. Dette understøttes også av tidligere funn, som viser til at handel som inntektskilde muligens overskygget plyndringens rolle.²⁰² Nødvendige ressurser for å eksistere og opprettholde sitt maktgrunnlag kunne han dermed produsere selv eller bytte til seg, i likhet med de islandske

¹⁹⁸ På grunn av manglende skipsfart blant høvdingene på Island er ikke dette området inkludert her.

¹⁹⁹ Hudson, 2005, 93

²⁰⁰ Duffy, 1992, 126

²⁰¹ McDonald, 1998, 55-66

²⁰² Barrett, 2007, 327

høvdingene. Uten skip ville mest sannsynlig høvdingesjiktets maktgrunnlag, på Orknøyene og i irskesjøområdet, i mye større grad liknet på høvdingenes maktgrunnlag på Island.

Samtidig har det kommet tydelig frem at et krigersk og opposisjonelt levesett vanskelig kunne opprettholdes uten en ytre ressurstilgang. Et slikt levesett krevde sitt av Sveins støttespillere, og dermed økte behovet både for belønning i form av egnede varer og gjenstander. Det kan derfor konkluderes med at behovet for ytre ressurser indikerer et samfunn med et militærøkonomisk preg. Svein Åsleivssons militære slagkraft ble delvis opprettholdt og utvidet gjennom å belønne krigere med deler av byttet, eller andre ytelser, generert gjennom pirat- og leiesoldatvirksomhet.²⁰³

Virksomheten tilknyttet ytre ressurser – et produkt av en overregional, kulturell sfære?

I Orknøyenes saga kommer det frem at Svein Åsleivsson hadde en stor aksjonsradius og var i kontakt med store deler av det britiske kystområdet. Hovedsakelig bedrev han sin virksomhet på øyene langs Skottlands vestkyst og i Irskesjøen, men han seilte også sørover langs østkysten av Skottland. Jeg har derfor vanskelig for å tro at Sveins førte et veldig annerledes levesett enn det som var «vanlig» blant mektige stormenn innenfor hans aksjonsradius. Det belyses både av at orknøyske jarler tidligere hadde hevdet et slags herredømme over sørvestlige øyer og sjøområder, samt arkeologiske funn av Orknøyske varer og gjenstander i samtlige av de omtalte områdene.²⁰⁴ Måten han tilegnet seg ressurser på må derfor heller anses som et resultat av samfunnsforholdene han levde i. Båndene som ble knyttet i irskesjøområdet er en av flere faktorer som kan forklare hans fremferd. Blant annet vet vi at han i påsken 1155 «*reiste sør i Dalene (Argyll) og var i påsken hos sin venn Sumarlide*».²⁰⁵ Selv om dette ikke nødvendigvis påviser et kontinuerlig, vennskapelig forhold mellom Svein og Somerled, hadde de i det minste periodevis nær kontakt.

Angående Somerled skriver McDonald blant annet at man må plassere han innenfor en bredere, maritim kontekst, og at man må ta avstand fra det skotske perspektivet som har hatt en tendens til å dominere feltet for å få et helhetlig bilde av ham som sjøkonge. Somerleds maktbase i Argyll og Hebridene var gjennom geografisk plassering en del av vesterhavsøyenes maritime kultur. Området var derfor mye sterke knyttet til Irland, Man, Norge og Orknøyene og øyene i nord i løpet av 10- og 1100-tallet enn det var til det skotske kongedømmets sentrum; Edinburgh,

²⁰³ Som vist tidligere, må også de indre ressursene tas med i betraktningen for å forklare hans militære makt.

²⁰⁴ Barrett, 2007, 314.

²⁰⁵ OS, kap. 97

Perth og Stirling.²⁰⁶ Med utgangspunkt i deres maktgrunnlag, og som del av den samme maritime kulturen, er det derfor ikke unaturlig at Svein Åsleivsson og Somerled var i kontakt med hverandre.

Svein gikk tidvis brutalt frem når han skulle straffe sine fiender og tilrøve verdier. Ofte gikk disse aksjonene hånd i hånd. På jakt etter en bretlender som hadde herjet og gjort sin kommende kone til enke, fortelles følgende:

*«De herhjet omkring på kysten av Bretland og gikk i land der det heter Jarlsnes. De gjorde stort hærværk. En morgen gikk de opp i en landsby, det ble gjort liten motstand, bøndene flyktet, og Svein rante alt og brente seks gårder før dugurdsmaal».*²⁰⁷

Dette var hverken første eller siste gangen Svein var ildpåsetter i forbindelse med ran og herjinger. Lignende beretninger, dog noe mer detaljerte, finner vi også om Somerled og hans virksomhet på Skottlands vestkyst:

*«The most cruel enemy, who was conspiring and striving against the lord's servants (...) Gardens, fields, ploughed lands, were ravaged and laid waste; barbarous hands mastered and menaced the meek (...) The people of Glasgow wounded fled from the sword-strokes».*²⁰⁸

Somerled hadde i likhet med Svein Åsleivsson et overregionalt nedslagsfelt. Men i motsetning til Svein var Somerled konge over *Innse Gall*,²⁰⁹ og hadde i så måte et betydelig større ressursgrunnlag. Likevel er det flere sider ved Somerleds virksomhet som kan minne om Sveins levesett og peker i retning av at deres maktbaser kulturelt sto nært hverandre. Etter Somerleds død ble øy-riket hovedsakelig delt mellom tre av hans sønner, i henhold til gælisk praksis.²¹⁰ På samme måte ble Sveins eiendommer og ressurser delt mellom hans to sønner, noe som blant annet er blitt belyst av at den store drikkehallen på Gairsay ble delt i to.

Andre paralleller tilknyttet politikk og ressurser kan også trekkes mellom Orknøyene og irskesjøområdet. Ekteskap er som vi har sett et sentralt element her. Tråder kan derfor like gjerne trekkes mellom Orknøyene, Skottlands vestkyst og Irskesjøen som mellom Orknøyene, Island og det resterende norrøne området for øvrig når det kommer til kultur og levesett. Den maritime livsførselen medførte stor mobilitet. Derfor mener jeg at man ikke kan låse Orknøyene til et spesifikt kulturelt område. Man bør heller plassere øyene innenfor en bredere, maritim kontekst. Hebridene, Man og områdene rundt Irskesjøen vil, til tross for gradvis økende skotsk

²⁰⁶ McDonald, 1998, 43-44

²⁰⁷ OS, kap. 78

²⁰⁸ *Early Sources of Scottish History, 500 to 1286*, ed. and tr. A. O. Anderson. London: Oliver and Boyd, 1922, 256-258, hentet 19.09.2016 fra <https://archive.org/details/cu31924077097958>

²⁰⁹ McDonald, 1998, 39. *Innse Gall*: herre over øyene

²¹⁰ *Ibid.*, 69

og engelsk innflytelse, være naturlig å inkludere innenfor Orknøyenes kulturelle sfære. Plyndring og handel belyser dette poenget, ettersom det medførte en nærmest rutinemessig kontakt på 1100-tallet.

3.3 Sammenfatning

I dette kapittelet har vi sett at Orknøyene var et høvdingesamfunn hvor plyndring- og militærøkonomien fortsatt var i full sving, noe som underbygger øyenes rykte som et vikingreir. Orknøyene skilte seg dermed økonomisk fra utviklingen på Island, hvor ytre ressurser var en ubetydelig del av høvdingenes økonomi.²¹¹ Det viser hvor forskjellig maktgrunnlag kunne være innenfor det såkalte norrøne samfunnet. Til tross for flere likheter, spesielt tilknyttet indre ressursutnyttelse, har Svein Åsleivssons økonomiske virksomhet derfor flere likhetstrekk med tilsvarende virksomhet i irskesjøområdet enn på Island.

Kildematerialet vektlegger piratvirksomhet og hevntokter når 1100-tallets orknøyske samfunn, og spesielt Svein Åsleivssons levesett, beskrives. Andre historikere har som et resultat av dette hatt en tendens til å undergrave viktigheten indre ressurser hadde for Svein på Orknøyene, uten at det nødvendigvis reflekterer periodens realitet. I dette kapittelet har det på annen side kommet frem at indre ressurser spilte en viktig rolle som grunnmuren i en høvdings maktbase.

Det har blitt vist at de indre ressursene langt på vei kunne ha vært tilstrekkelig for at Svein kunne opprettholdt sitt maktgrunnlag på Orknøyene. Sveins levesett og den politiske utviklingen i samtiden bidro derimot til at han var avhengig av ytre ressurstilegnelse for å beholde sin militære slagkraft og utvide sitt maktgrunnlag i et overregionalt perspektiv. Edelmetaller, tekstiler og andre gjenstander egnet for gavegiving ble brukt som fredsmeklende element og for å pleie vennsforhold - til nye eller allerede eksisterende allierte. Det kostet å innta en sentral rolle i det politiske og krigerske spillet som utspant seg på Orknøyene på midten av 1100-tallet, og piratvirksomheten bidro i stor grad til å finansiere de store utgiftene. Svein er et eksempel som viser at høvdingen på Orknøyene kunne opparbeide seg stor rikdom basert på pirat- og leiesoldatvirksomhet, skattlegging av leilendinger, fiske og jordbruk. Det er derfor rimelig å konkludere med at Svein Åsleivsson sto godt plantet med et bein i kornåkeren og det andre i langskipet.

²¹¹ Orknøyene skiller seg delvis også fra de nærliggende middelalderstatene Norge og Skottland, hvor piratvirksomhet sjelden ble praktisert lengre.

Kapittel 4 - Svein Åsleivssons maktgrunnlag

På grunn av fokuset på Svein som en opprørsk og opposisjonell «erkevikings» i tidligere historieskriving har Svein ofte blitt undersøkt i lys av at han var et utskudd blant samtidens jarler og høvdingesjikt. For å bidra med en ny innfallsvinkel har jeg valgt å vende blikket mot de bakenforliggende faktorene som forklarende for hans maktgrunnlag. Mye av forskningen på det norrøne området omhandler tiden fra da området i stor grad ble preget av en voksende norsk og skotsk kongemakt i overgangen fra det 12. til det 13. århundre. Siden statsutvikling har vært tema for diskusjon i flere undersøkelser, har jeg valgt å undersøke lokale stormenns maktgrunnlag på Orknøyene, Island og i Irskesjøen, i det som kan anses som en mellomfase mellom et tradisjonelt høvdingesamfunn og innlemmelsen i det norske kongeriket.

Min undersøkelse av Svein Åsleivssons ressurser og metoder for å sikre eget maktgrunnlag bekrefter at Orknøyene i stor grad bar preg av å være et tradisjonelt høvdingesamfunn. Deler av høvdingesjiktet var fortsatt en autonom samfunnsgruppe med overregionale interesser under store deler av 1100-tallet. Dette gjorde de ved å inngå i nettverk bestående av venner og allierte – politisk motiverte forbindelser, og ved forsøke å ha et best mulig ressursgrunnlag ut fra forutsetningene.

Hvilken tidsepoke reflekterer så Svein Åsleivssons levesett? Tidligere forskning har med utgangspunkt i Orknøyenes saga fastslått av Svein var et ekko, eller mer enn et ekko, fra vikingtiden. Om vi sammenligner med Island og det øvrige norrøne området, mener jeg at det ligger mye riktig i en slik beskrivelse - både av hans person og Orknøyenes samfunn på 1100-tallet. Sammenlignet med irskesjøområdet, var han derimot ikke det. Svein visste, i likhet med stormenn i irskesjøområdet, definitivt å utnytte seg av ytre ressurser tilgjengeliggjort gjennom et stort vennskapsnettverk, maritim kultur og plyndring. Store deler av Orknøyenes saga preges av Sveins skikkelse, og på samme måte preger piratvirksomhet og uforutsigbare, voldelige og maktpolitiske oppgjør beretningene om hans levesett. Fostringspraksis, giftemålets løse funksjon, tette bånd mellom høvding og bonde, samt et sterkt militærøkonomisk preg er alle faktorer ved hans maktgrunnlag som peker mot at Svein Åsleivsson levde i et typisk høvdingesamfunn. De ovenfornevnte faktorene går dermed dårlig overens med det som gjerne blir kalt 1100-talls-renessansen på Orknøyene – et århundre som blant annet skal ha vært preget av institusjonell vekst.²¹²

²¹² Thomson, 2008, 101, Crawford, 2013, 234-237

Likevel var det ikke bare de ytre ressursene som var av betydning for Sveins maktgrunnlag. I Orknøyingenenes saga får vi små glimt av hans levesett som antyder at samfunnet beveget seg mot «noe annet». Ser vi bort fra plyndring - som er et klart argument for en eldre tid, belyses dette først og fremst av hans økonomiske virksomhet. Utnyttelsen av indre ressurser, spesielt fisk, korn og leilendinger, viser sider ved det økonomiske fokuset som indikerer at samfunnet hadde beveget seg bort fra å være viking. Selv om økonomien hadde et sterkt militærøkonomisk preg, utgjorde jordbruket basen i høvdingenes maktgrunnlag. Egen økonomisk vinning går i tillegg som en rød tråd gjennom sagaens fortellinger rundt Svein og hans alliansevirksomhet, noe som belyser en overgang fra en høvdingeøkonomi preget av redistribusjon til en økonomi preget av profitt og utnyttelse av andre. Likevel er det på midten av 1100-tallet færre faktorer tilknyttet Sveins Åsleivssons maktgrunnlag som peker mot en nyere samfunnsorganisering enn en eldre vikingtradisjon. Går så Sveins maktgrunnlag på Orknøyene overens med det tradisjonelle, norrøne høvdingesamfunnet, eller må vi se det i lys av en sterkere sentralisering rundt jarlene?

Selv om denne undersøkelsen ikke kan sies å gi et helhetlig og fullstendig bilde av aristokratiet i alle områdene som har vært oppe til diskusjon, må vi til tross for mange likhetstrekk skille mellom høvdingenes maktgrunnlag på Island, kontra Orknøyene og irskesjøområdet. I motsetning til på Island etablerte Svein Åsleivsson og stormenn i irskesjøområdet overregionale nettverk og ressursgrunnlag. Til tross for at høvdingenes lokale virksomhet i stor grad liknet på tvers av områdene, er hovedforklaringen her at islandske høvdinge eide svært få skip sammenlignet med Svein Åsleivsson og stormenn lengre sør. Dermed ble mulighetene til å etablere vennskapsnettverk i andre områder, samt den ytre ressurstilgangen for de islandske høvdingene, kraftig begrenset.

På Orknøyene og i Irskesjøen bidro handelsskip, langskip og en kultur som i større grad bar preg av krig til at aristokratiet ofte fikk et overregionalt maktgrunnlag. For å få et helhetlig bilde av Svein Åsleivsson som høvding i samtiden må vi derfor se ham i en bredere maritim kontekst. Det innebærer å utvide perspektivet som binder Orknøyene til det norrøne området og heller se ham som et produkt av tiden og området han levde i. Selv om det fortsatt ikke bør herske noen tvil om at Orknøyene også var en del av det norrøne kulturområdet, må vi ta minst like mye hensyn til alle likhetene og koblingene som eksisterte mellom Orknøyene og irskesjøområdet på 1100-tallet.

Denne undersøkelsen har berørt en liten del av en tematikk som fortjener mye mer oppmerksomhet enn hva det er plass til i denne oppgaven. For å belyse funnene gjort i denne

oppgaven ville det for eksempel vært interessant å gjøre en undersøkelse om Orknøyene og irskesjøområdet, eksempelvis Man, isolert. Det kunne ha bidratt til ytterligere innsikt i koblingen mellom disse områdene i høymiddelalderen. Samtidig er Island, Orknøyene og Irskesjøen bare et utvalg av flere nærliggende områder hvor det hadde vært interessant å undersøke aristokratiets posisjon og maktgrunnlag. Ved å inkludere flere områder i en større studie ville man fått ytterligere grunnlag for å se lokale forskjeller ved samfunnsutviklingen. Med min undersøkelse håper jeg likevel å ha bidratt med informasjon som kan øke forståelsen for at «viking» levde videre, at høvdingenes overregionale maktgrunnlag var en del av dette - noe som i mye større grad er gjenkjennbart fra Orknøyene og i irskesjøområdet enn på Island på midten av 1100-tallet.

Bibliografi

Kilder

Orknøyingenes saga (OS). Holtsmark, A. (Overs.). Oslo: Aschehoug forlag, 1970

Sverres saga (Svs). Storm, G og Bugge, A. (Overs.). Kristiania: I. M. Stenersens Forlag, 1914

The Chronicle of Man and the Sudreys, Munch, P. A. (Overs.). Edited from the manuscript codex at the British Museum. Christiania: Brøgger & Christie

Litteratur

A'Chlachain, L. *Home of the Highlanders, 1400-1746*. Glasgow: University of Glasgow, 1942

Anderson, A. O. (ed. and tr.). *Early Sources of Scottish History, 500 to 1286*. London: Oliver and Boyd, 1922

Anton, A. E. «'Handfasting' in Scotland». I *The Scottish Historical Review*, Vol. 37, No. 124, Part 2, 1958

Barrett J.H. «The pirate fishermen: The political economy of a medieval maritime society». I B. Ballin Smith, S. Taylor and G. Williams (eds.), *West Over Sea: Studies in Scandinavian Sea-borne Expansion and Settlement Before 1300*. Leiden: Brill, 2007

Barrett, J. H. «Svein Asleifarson and 12th-century Orcadian society», I Owen, O. (Ed.). *The World of Orkneyinga Saga*. Kirkwall: The Orcadian Limited, 1. utg., 2005

Bauermann, I. *Masters of the narrow sea : forgotten challenges to Norwegian rule in Man and the Isles, 1079-1266*. (Mastergradsavhandling, UiO), Oslo: Unipub, 2006

Beuermann, I. *Jarla Sogur Orkneyja*. I Steinsland, Sigurðsson m.fl. (Eds.). «Ideology and Power in the Viking and Middle Ages». Leiden: Brill, 2011

Beuermann, I., *A Chieftain in an Old Norse Text: Sveinn Ásleifarson and the Message behind Orkneyinga Saga*. Centre for Manx Studies (CAS Fellow): University of Liverpool, 2007/2008

Byock, Jesse L. *Medieval Iceland: Society, Sagas, and Power*. Berkeley, California: University of California Press, 1988

Ciklamini, M., «Saint Rognvaldr and Sveinn Ásleifarson, The Viking», *Periodicals Archive Online*, Vol. 42, No. 1, 1970

- Crawford, B. E., *The Northern Earldoms. Orkney and Caithness from AD 870 to 1470*. Edinburgh: Birlinn Ltd., 2013
- Danielsen, R. m.fl., *Grunntrekk i norsk historie: fra vikingtid til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget, 1991
- Duby, G. *Krigare och Bönder, Den Europeiska Ekonomins Första uppsving 600-1200*, oversatt av Michael Nordberg, Stockholm: Norstedt, 1981
- Duffy, S. «Irishmen and Islesmen in the Kingdoms of Dublin and Man», i *Ériu*, Vol. 43, 1992
- Duffy, S. *Ireland in the Middle Ages*. Basingstoke: Macmillan Press, 1997
- Edwards, N. *The Archaeology of Early Medieval Ireland*. London: Routledge, 2004
- Fiedler, S. *Politisk kultur i Orkneyinga Saga* (Masteroppgave). Oslo: UiO, 2008
- Finlay, A. *Fagrskinna: a catalogue of the kings of Norway*. Leiden: Brill, 2004
- Friis, P. C. Norriges Bescriffuelse. I Friis, P. C.: *Samlede Skrifter*. Kristiania: Gustav Storm, Den norske historiske forening, 1881
- Grindkåsa, L. *Byggeskikk i vikingtid og tidlig middelalder. Årsaker til endring*. (Hovedoppgave, UiO). Oslo: Det humanistiske fakultet, 2006
- Hauge, R. «Alkohol i norsk historie». *Norsk Epidemiologi* (2. utg.). Oslo: Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning, 1996
- Hoen, T. *Konfliktspillet: Et spill om ære, ressurser og politikk på Island og i Norge på 1100-tallet*. (Masteroppgave, UiO). Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, 2011
- Holm, P. «The slave trade of Dublin, ninth to twelfth centuries», i *Pretia* 5, 1986
- Hudson, B. T., *Viking pirates and Christian princes : dynasty, religion, and empire in the North Atlantic*. New York: Oxford University Press, 2005
- Jóhannesson, J. *Islands historie i mellomalderen. Fristatstida*. Bergen: J. D. Beyer boktrykkeri, 1969
- Lindkvist, T. «Plundring Skatter och den Feodala Statens Framväxt: Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid», 8. *Opuscula historica Upsaliensia* , nr. 1, 1990

- Magnúsdóttir, A., *Frillor och fruar : politik och samlevnad på Island 1120-1400*. Göteborg: Elanders Graphic Systems, 2001
- McDonald, A. R., *The Kingdom of the Isles. Scotland's Western Seaboard, c.1100—c.1336*, Scottish Historical Review, Great Britain: The Cromwell Press, 1998
- Miller, W. I. *Bloodtaking and peacemaking: feud, law, and society in Saga Iceland*. Chicago: University of Chicago Press, 1990
- Mundal, E. gjengitt i Crawford, 2013, 43 og Beuermann, 2011, 154 (Referer til materiale utgitt under konferanse i Edinburgh sept. 2006): Mundal, E., 2007. «Orkneyinga saga: Its Literary form, Content and Origin», Lecture given at the Conference organised by the Royal Society of Edinburgh (RSE) in Sept. 2006 on the «Vikings and Scotland – Impact and Influence» with summary in the Report of the Conference published by the RSE, 17-18.
- Mundal, E. *Sagalitteraturen*, i Haugen, O. E. (Red.), «Handbok i norrøn filologi», 2. utg., Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke, 2013
- Nygård, B. M. *Fostringsinstitusjonenes form, innhald og funksjon på Island i fristatstida*. Hovedoppgave, UiB, 1997
- Opdahl, S. «Familie- og slektskapsstrukturer – en innfallsvinkel til studier av sosiale relasjoner i eldre jernalder». *Primitive tider*, (6), 2003
- Orning, H. J. «Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen - en revurdering». I. Bull (Hovedred.), *Historisk tidsskrift*. (Nr. 2). Norge: Den norske historiske forening, 2014
- Orning, H. J. *Uforutsigbarhet og nærvær* (Doktorgradavhandling, UiO). Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet, 2004
- Sawyer, B. *Kvinnor och familj i det forn- och medeltida Skandinavien*. Occasional Papers on Medieval Topics 6. Skara: Viktoria Bokforlag, 1992
- Sigurðsson, J. V. ”Noen hovedtrekk i diskusjonen om det islandske middelaldersamfunnet”. *Collegium medievale. Tverrfaglig tidsskrift for middelalderforskning* nr. 18, Oslo: Forening for middelalderforskere, 2005

- Sigurðsson, J. V. «Kings, Earls and Chieftains. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c. 900-1300», i Steinsland, Sigurðsson m. fl. (Eds.). *Ideology and Power in the Viking and Middle ages*, Vol. 52. Leiden: Brill, 2011
- Sigurðsson, J. V. *Den Vennlige Vikingen: Vennskapets Makt i Norge og på Island ca. 900-1300*, Oslo: Pax, 2010
- Sigurðsson, J. V. *Goder og maktforhold på Island i fristatstiden* (Doktoravhandling, UiB) Bergen: Historisk institutt, 1993
- Sigurðsson, J. V., *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax, 2008
- Sigurðsson, J. V., Gjerland, B. og Losnegård, G. *Ingólfr: norsk-islandsk hopehav 870-1536*. Førde: Selja Forlag, 2005
- Skre, D.. «Centrality, Landholding, and Trade in Scandinavia c. AD 700-900», 200. I *Settlement and Lordship in Viking and Early Medieval Scandinavia*, redigert av Poulsen B. og Sindbæk, S. M., Turnhout: Brepols, 2011
- Thomson, W. P. L., *The New History of Orkney*. Edinburgh: Bell & Bain Ltd., 2001, Crawford, B. E., *The Northern Earldoms. Orkney and Caithness from AD 870 to 1470*. Edinburgh: Birlinn Ltd., 2008
- Torper, A. *Fostringspraksisens rolle i den islandske fristaten*. (Masteroppgave, UiO). Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, 2012
- Utdanningsforbundet: Læreplan i historie - fellesfag i studieforbereende utdanningsprogram, 2009, hentet 14.11.2016 fra <http://www.udir.no/kl06/his1-02/Hele/>
- Williams, G. «Kingship, Christianity and Coinage: Monetary and Political Perspectives on Silver Economy in the Viking Age», 178. I *Silver Economy in the Viking Age*, Graham-Campbell, J. og Williams G. (red.). Walnut Creek California: Left Coast Press, 2010